

Beteckning _____

Institutionen för vårdvetenskap och sociologi

”Fängelse är knappast utvecklande för någon”

En studie om fängelsepåföljd för lagöverträdare med utvecklingsstörning

Terese Magnusson & Marie Nyström

Juni 2008

C-uppsats 15poäng

Sociologi

**Handledare
My Lilja
Examinator
Peter Öberg**

Förord

Denna c-uppsats avslutar vår sociala omsorgsutbildning vid Gävle högskola. Utbildningen har varit både lärorik och intressant. Tack Peter Öberg, Stefan Sjöberg samt Julian Ilicki, för era föreläsningar i uppsatsskrivande, det gav oss mycket! Vi vill även rikta ett tack till vår handledare My Lilja som har visat engagemang, gett oss konstruktiv kritik samt lett oss fram till dess att vår uppsats blev färdig. Arbetet med c-uppsatsen har varit givande, men det har även inneburit en arbetsam tid fylld av funderingar. Det har inte varit lätt att få kontakt med de myndighetspersoner vi önskat. Till de respondenter vi har fått kontakt med, är vi innerligt tacksamma för att de visade intresse att medverka. Vi vill tacka våra familjer som stått ut med oss under den här tiden.

Terese Magnusson och Marie Nyström.

Abstract

Syftet med denna studie var att utifrån kriminalvårdspersonalens bild söka förståelse för vad fängelsepåföljd för lagöverträdare med utvecklingsstörning kan innebära. Vår undran var om fängelseanstalter har resurser att rehabilitera och vårda personer med utvecklingsstörning som har särskilda behov. Vi ville även undersöka vilka effekter fängelsepåföljd kan få för personer med utvecklingsstörning. Ytterligare en fråga var om det i dagsläget finns andra alternativ till slutna anstalter för dessa lagöverträdare. Med en kvalitativ ansats har vi via telefon intervjuat två kriminalvårdsinspektörer och erhållit svar via e-post från ytterligare två kriminalvårdsinspektörer inom kriminalvården, samt erhållit svar via e-post från en sakkunnig person inom kriminalvårdens huvudkotor. Studien grundar sig även på tidigare forskning samt debatt i media.

Det resultat som framkom var, att det i dagsläget inte finns särskilda alternativa anstalter för lagöverträdare med utvecklingsstörning. Däremot finns åtalsunderlåtelse, skyddstillsyn samt fotboja som alternativ till fängelsepåföljd. Resultatet visade även att kriminalvårdare inte har någon särskild kompetens att vårda och rehabilitera personer med utvecklingsstörning. De resurser som fanns att tillgå var arbetsträning, individuell terapi, gruppterapi, psykiaterkonsult samt psykologresurser. De negativa effekter som fängelsepåföljd kunde medföra var att det inte var lämpligt med fängelsepåföljd då situationen kunde vara mycket förvirrande för dessa personer, samt att de blev utnyttjade till att utföra kriminella handlingar och mobbade. Det framkom även positiva effekter i form av att dessa personer kunde bli omhändertagna av andra ”normalbegåvade” interner. Detta motsäger tidigare forskning samt medias bild där det framkommit att personer med utvecklingsstörning farit illa av att vistas i fängelse. Den slutsats vi kommit fram till är det finns ett behov av ett alternativ till fängelsemiljön, då det visat sig att fängelsepåföljd inte är ett lämpligt straff för dessa personer.

Nyckelord: Utvecklingsstörning. Fängelsepåföljd. Kriminalvårdspersonal.

Innehåll

1. Inledning	6
2. Problemformulering	7
3. Syfte och Frågeställningar	7
3.1 Avgränsning	7
4. Disposition	8
5. Bakgrund	8
5.1 Definition av utvecklingsstörning	8
5.2 Hantering av personer med utvecklingsstörning	9
5.3 Nya lagförslag	10
5.4 Den särskilda utsattheten för lagöverträdare med utvecklingsstörning	12
5.5 Brott av och påföljd för personer med utvecklingsstörning	12
5.6 Kriminalvårdens mål och resurser	14
6. Debatt i media	15
6.1 Kritik mot kriminalvårdens mål och resurser	17
7. Metodavsnitt	18
7.1 Kvalitativt angreppssätt	19
7.2 Urval och tillvägagångssätt	19
7.3 Metodproblem	20
7.4 Etiska ställningstaganden	21
8. Teoretiska utgångspunkter	21
8.1 Normaliseringsprincipen	21
8.1.1 Normalitet	22
8.1.2 Skillnader mellan det skandinaviska och amerikanska synsättet på normalisering	22
8.2 Totala institutioner	23
8.2.1 Kännetecken	23
8.2.2 Förändring av människor.....	23
9. Resultat	24
9.1 Förekomst av interner med utvecklingsstörning	24
9.2 Kompetens gällande utvecklingsstörning	25
9.3 Rehabilitering och resurser	26
9.4 Konsekvenser/effekter av fängelsepåföljd	27
9.5 Alternativ till anstalt	28
10. Analys	30
10.1 Normaliseringsprincipen	30
10.2 Totala institutioner	32

<i>11. Slutdiskussion</i>	34
<i>12. Egna reflektioner</i>	35
Referenslista	37
Bilaga 1	40
Bilaga 2	41
Bilaga 3	42

1. Inledning

Det som väckte vårt intresse för ämnet om lagöverträdare med utvecklingsstörning som dömts till fängelsepåföljd, var en serie artiklar i media, bland annat de artiklar som Billinger och Ennart publicerade 2004 i SvD. Billinger och Ennart (2004d) intervjuade sakkunniga personer som var kritiska mot att personer med utvecklingsstörning, med särskilda behov och med ett barns intellekt placerades i fängelse. Det framkom att det fanns ett stort mörkertal av lagöverträdare med utvecklingsstörning i fängelser (2004b). Det framlades även att det fanns en risk att dessa personer kunde bli utnyttjade och utstötta på anstalterna (2004c). Detta medförde att vi ville fördjupa oss i ämnet gällande situationen för lagöverträdare med utvecklingsstörning som dömts till fängelsepåföljd. Vi hade förhoppningen att kriminalvårdspersonal kunde ge oss deras bild angående detta.

När det gäller hanteringen av lagöverträdare med utvecklingsstörning har det i ett historiskt perspektiv saknats kontinuitet (Kanold 2004:1). Tidigare blev personer med utvecklingsstörning som begått en kriminell handling, bedömda som otillräkneliga vid tiden för brottet. De blev fram till 1965 straffriförklarade i Sverige (SOU 2002:3:170). Därefter skedde en förändring till att även dessa personer skulle ha ett ansvar för sina handlingar. Personer med utvecklingsstörning som begått brott kunde i och med 1967 års omsorgslag placeras i så kallade specialistsjukhus. 1992 skedde en ny förändring till att de vanliga påföljdsreglerna även ska gälla personer med utvecklingsstörning. Detta innebär att de kan dömas till bland annat fängelsepåföljd (Ibid:158, 171).

Sverige är idag ett av få länder som dömer personer med utvecklingsstörning till fängelse (Kanold 2005). FN:s minimiregler¹ (*Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*) angående behandling av interner beskriver att; ”fångar som är mentalt abnorma skall hållas under observation och behandlas vid speciella institutioner under medicinsk ledning” (Ibid.). Denna regel är antagen i Genève 1955 och kan i dagsläget låta hård och gammalmodig då benämningen abnorm inte längre används för begreppet utvecklingsstörning.

Nirje (2003) grundade normaliseringsprincipen i slutet på 60-talet. I och med denna princip skulle personer med utvecklingsstörning integreras i samhället och inneha rätten att leva på ett så normalt sätt som möjligt *utifrån sina egna förutsättningar*. Enligt Nirje kan personer med utvecklingsstörning ha behov av stöd i sin dagliga livsföring för att kunna leva så normalt som möjligt. I dagsläget kan personer med utvecklingsstörning dömas på lika villkor till fängelsepåföljd som alla medborgare (Kanold 2004).

---

¹ FN:s minimiregler angående behandling av interner uttrycker att:

”Sinnessjuka ska inte kvarhållas i fängelse utan så snart som möjligt flyttas till en sjukvårdsinrättning för psykiskt sjuka. Fångar som lider av andra psykiska sjukdomar eller abnormiteter skall observeras och behandlas på specialiserade institutioner under medicinsk ledning. Under sin vistelse i fängelse skall sådana fångar placeras under speciell övervakning av medicinsk expertis. De sjukvårdsansvariga på ett fängelse skall se till att psykiatrisk vård ges också andra fångar som är i behov därav” (SOU 2002:3:198).

Nirje (2003) menar att det finns en risk att funktionsnedsättningen glömts bort när man talar om normalisering, då innebörden med normaliseringsprincipen är att samhället skall anpassas till personer med utvecklingsstörning utifrån deras förutsättningar och inte att dessa personer skall anpassas till samhället (Ibid.). Normaliseringsprincipen kommer vi att använda oss av i vår analys.

2. Problemformulering

Vuxna personer med utvecklingsstörning har ett intellektuellt handikapp som vid måttlig utvecklingsstörning har en tankeförmåga som ett barn i fyra till sju års ålder. Vid lindrig utvecklingsstörning har de en tankeförmåga som ett barn i sju till tolv års ålder (Kylén 1981). Sverige är ett av de få länder som dömer personer med utvecklingsstörning till fängelsepåföljd när de begått brott. Enligt kriminalvårdens årsredovisning 2007 (2008) har svensk kriminalvård som uppgift att minska brottsligheten och öka tryggheten i samhället. Målet är att färre lagöverträdare skall återfalla i brott. Kriminalvården ska skydda samhället från brottslingar och rehabilitera interner så att de kan få bättre förutsättningar att leva ett liv utan kriminalitet efter frigivning (Ibid.). Vi ville därför undersöka om resurser finns på anstalter att vårda och rehabilitera interner med utvecklingsstörning, samt vilka konsekvenser det kan få för dem att sammanföras med andra interner. År 2002 gav psykansvarskommittén (SOU 2002:3) ett lagförslag gällande alternativ till fängelse, vilket skulle vara ett slutet boende med max 5 boende. Vi undrar om detta har verkställts.

3. Syfte och Frågeställningar

Vårt syfte med denna studie är att utifrån kriminalvårdspersonalens bild söka förståelse för vad fängelsepåföljd för lagöverträdare med utvecklingsstörning kan innebära.

Utifrån vårt syfte har dessa frågor arbetats fram:

1. Vilken bild har kriminalvårdspersonal gällande vilka effekter fängelsepåföljd kan få för personer med utvecklingsstörning?
2. Har anstalter resurser att rehabilitera och vårda personer med utvecklingsstörning, utifrån individernas särskilda behov, och i så fall vilka är dessa resurser?
3. Finns det i dagsläget andra alternativ till slutna anstalter för dessa lagöverträdare?

3.1 Avgränsning

I denna uppsats har vi fokuserat på personer med lindrig till måttlig utvecklingsstörning utan någon psykisk störning. I tidigare forskning framkommer det att begreppen utvecklingsstörning och psykisk störning inte alltid hålls isär.

4. Disposition

I bakgrundsavsnittet kommer vi att redogöra för begrepp gällande utvecklingsstörning. Vidare kommer vi att kort beskriva hur personer med utvecklingsstörning i allmänhet samt hur lagöverträdare med utvecklingsstörning har hanterats över tid. Vi nämner nya lagförslag från SOU 2002:3 och SOU 2006:91 samt och yttranden på dessa. Därpå skildras den särskilda utsattheten för personer med utvecklingsstörning utifrån tidigare forskning. Därefter följer uppgifter angående brott av och påföljd för lagöverträdare med utvecklingsstörning. Vi nämner även kortfattat kriminalvårdens mål och resurser. Kapitel sex skildrar den bild som förmedlats av media gällande fängelsepåföljd för lagöverträdare med utvecklingsstörning, samt kritik mot kriminalvårdens mål och resurser. I kapitel sju redovisas metod och tillvägagångssätt, urval samt de metodproblem vi stött på. Metodavsnittet avslutas med etiska ställningstaganden. I kapitel åtta beskrivs de teoretiska utgångspunkterna som vi använt oss av i denna c-uppsats. Dessa är: Nirjes (2003) *normaliseringsprincip* gällande personer med utvecklingsstörnings rätt att leva så normalt som möjligt utifrån sina egna förutsättningar, samt begreppet *totala institutioner* (Goffman 2004). Fängelser beskrivs vara en total institution, då det finns vissa kännetecken så som övervakning och kontroll. I kapitel nio redovisas vårt resultat och vår analys presenteras i kapitel tio, vilket åtföljs av slutdiskussion i kapitel elva. I kapitel tolv presenteras våra egna reflektioner.

5. Bakgrund

I detta avsnitt redogör vi närmare för det ämne vi valt att forska om samt förtydligar vissa begrepp som är relevanta i vår uppsats. Först presenteras en definition av utvecklingsstörning. För att få en uppfattning om hur hanteringen angående lagöverträdare med utvecklingsstörning saknat kontinuitet vill vi även skildra hur förändringar har skett över tid. I detta avsnitt kommer vi även att framställa förslag på nya lagparagrafer. Vidare beskrivs den särskilda utsattheten för lagöverträdare med utvecklingsstörning.

5.1 Definition av utvecklingsstörning

I dagens Sverige används termen utvecklingsstörning för personer som har en intellektuell funktionsnedsättning (Tideman 2000). För att förklara utvecklingsstörning har vi utgått från Kyléns (1981) teori om personer med utvecklingsstörning och deras utveckling, vilken han grundat på Jean Piagets teori om begåvningsutveckling. Kyléns begåvningssteori innebär att individer med utvecklingsstörning delas in i tre faser utifrån deras intellektuella utveckling: A - grav utvecklingsstörning, B – måttlig utvecklingsstörning och C- lindrig utvecklingsstörning (Ibid.). Bakk och Grunewald (2004) menar att man inte så snävt kan kategorisera personer med utvecklingsstörning i dessa tre faser, då de befinner sig på olika nivåer som kan överlappa varandra. Men det är av vikt vid utredning av en utvecklingsstörning att kategorisera dem (Ibid.). I detta arbete berör vi mestadels personer med lindrig utvecklingsstörning samt personer med måttlig utvecklingsstörning. Enligt Kylén (1981:33) kan personer med lindrig utvecklingsstörning förstå siffror och bokstäver. De kan i

tankarna gå utanför sin egen verklighet och sina egna erfarenheter, men är i viss mån egocentriska. De kan, med vissa begränsningar, diskutera aktuella händelser, förstå klockan, förstå pengars värde och förstå konsekvenserna av sina handlingar. Personer med lindrig utvecklingsstörning har en kognitiv utveckling som en 7 till 12 åring (Kylén 1981:33). Kylén beskriver vidare att personer med måttlig utvecklingsstörning har ett dåligt korttidsminne, ett begränsat ordförråd och talar i enkla meningar. De förstår konkreta symboler, till exempel bilder, och har en tidsuppfattning men inte förståelse för hur lång eller kort tid kan vara. Personer med måttlig utvecklingsstörning har en kognitiv utveckling som en 4 till 7 åring (Ibid:32).

5.2 Hantering av personer med utvecklingsstörning

Nedan kommer vi att belysa hur hanteringen av personer med utvecklingsstörning samt hur lagöverträdare med utvecklingsstörning förändrats över tid och saknat kontinuitet.

Bakk och Grunewald (2004) beskriver att hanteringen av personer med utvecklingsstörning under åren har förändrats. Tidigare benämndes de som sinnesslöa, idioter, abnorma och så vidare. De placerades på inrättningar utanför samhället tillsammans med äldre, sinnessjuka och fattiga. På 1800-talet inrättades uppfostringsanstalter för bildbara sinnesslöa barn. Under 1900-talets första hälft skulle samhället skyddas från dessa personer och de placerades då på institutioner. Detta handlade även om en ekonomisk vinst för samhället då dessa personer enbart kostade samhället pengar och inte bidrog till sin egen försörjning. På 1950-talet hade Sverige en kraftig ekonomisk tillväxt och arbetskraft saknades, vilket ledde till att personer med utvecklingsstörning skulle få komma ut på arbetsmarknaden. Växande samhällsekonomi i kombination med handikappideologi och rättighetslagstiftning medförde att personer med utvecklingsstörning inte skulle leva instängda på institutioner, avskilda från det övriga samhället (Ibid.).

Kanold (2004) beskriver att hanteringen av lagöverträdare med utvecklingsstörning i ett historiskt perspektiv har saknat kontinuitet. I betänkandet ”*Psykisk störning, brott och ansvar*” (SOU 2002:3:170-171) skildras det att personer med utvecklingsstörning som begått ett brott blev straffrifyklarade fram till 1965, enligt den dåvarande Strafflagen (5kap. 5 § SL). Vidare nämns att då Brottsbalken, BrB, infördes 1965 istället för Strafflagen avskaffades tillräknelighetsregleringen och lagöverträdare med utvecklingsstörning kunde även de dömas till påföljd. Enligt dåtida BrB fick särskild vård, böter eller skyddstillsyn dömas ut för personer som begått brott under ”sinnesslöhet”. I och med 1967 års omsorgslag (1967:940) *lagen angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda*, introducerades en särskild påföljd, vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda, där de psykiskt utvecklingsstörda rubricerades vara vissa rörelsehindrade, personer som inte kunde vårdas tillsammans med andra och kraftigt utvecklingsstörda som var svåra att sköta. I 1985 års omsorgslag fanns inga nya bestämmelser angående specialsjukhus, men avsikten var att sovra tvångsvården ur lagstiftningen. I och med 1991 års reform avskaffades påföljden vård i specialsjukhus (Ibid.).

Begreppet ”allvarlig psykisk störning” infördes i BrB samt i vårdlagstiftningen (SOU 2002:3:171). I den tidigare strafflagen fanns benämningen ”sinnesslöhet” och i omsorgslagarna 1965 och 1997 fanns benämningen ”psykisk utvecklingsstörning”. Hur dessa benämningar förhåller sig till varandra är svårt att utläsa i de olika lagstiftningarna, då inga klara definitioner ges (SOU 2002:3:171).

5.3 Nya lagförslag

Nedan kommer vi att belysa nya lagförslag från år 2002 och 2006, angående påföljd för lagöverträdare med utvecklingsstörning samt yttranden på detta.

År 1999 beslutade regeringen att tillkalla en kommitté, psykansvarskommittén, som i *Psykisk störning, brott och ansvar* (SOU 2002:3) utredde frågor om ansvar och påföljder för psykiskt störda lagöverträdare samt för lagöverträdare med utvecklingsstörning. Ett av uppdragen var att ta ställning till om det fanns ett behov av särskilda regler för påföljd. Kommitténs lagförslag med avseende på detta lød:

”En ny form för verkställighet av fängelse, slutet boende, införs för vissa funktionshindrade. Modellen skall vara att slutet gruppboende uppbyggt enligt principerna i LSS. Personalen skall ha särskilda kunskaper om funktionshindrade och de boende skall erbjudas habiliterings- och rehabiliteringsåtgärder. Beslutet om att verkställigheten av ett fängelsestraff skall ske i ett slutet boende skall fattas av kriminalvården” (SOU 2002:3:165).

Psykansvarskommittén (SOU:2002:3:263) beskrev att personer med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd, inte automatiskt borde bli föremål för slutet boende. Det borde fordras att den dömda på grund av funktionsnedsättningen har ett särskilt behov av stöd och service. De skall på egen hand ha svårt att klara vardagsrutiner, hygien, måltider och kommunikation med andra (Ibid.). Verktälligheten för detta förslag beräknades uppgå till en årskostnadsökning på 85 miljoner. Detta grundat på att det skulle fordras hög personaltäthet och särskilt lämpade mindre enheter som liknar gruppboenden. Beräkningen var att cirka 15 personer om året skulle vara aktuella för ett slutet boende. Tiden för vistelsen beräknades uppgå till två år (Ibid:352). Kommittén föreslog att kriminalvården skulle fatta beslutet om verkställigheten samt att SiS - Statens institutionsstyrelse som har kunskap av annat behandlingsarbete, skulle ansvara för verkställigheten. Detta innebar enligt kommittén att kriminalvården måste bli bättre att uppmärksamma personer med utvecklingsstörning. Vidare menade kommittén att insatserna måste bli bättre för dem som skulle genomföra sitt fängelsestraff i anstalt (Ibid:263).

År 2003 beslutade regeringen att tillkalla en ny kommitté som under 2004 benämndes som nationell psykiatrisamordning, som i *Vård och stöd till psykiskt störda lagöverträdare* (SOU 2006:91) gav ett nytt lagförslag ”ändring av 31 kap 3 § BrB” som skulle innebära att:

”Den gärningsman som såväl lider av en utvecklingsstörning, autism eller autismliknande störning eller förvärvad hjärnskada samt av en psykisk störning skall tas om hand i en miljö som är bättre lämpad för honom eller henne än den miljö som en kriminalvårdsanstalt utgör” (SOU 2006:91:237).

Psykiatrisamordningen (SOU 2006:91:143) menade att de fåtal lagöverträdare med utvecklingsstörning, autism eller liknande tillstånd som påträffas, ofta även har omfattande psykosociala och rent psykiatriska problem (Ibid.). På grund av detta ansåg samordningen att rättspsykiatrin skall kunna fatta beslut om verkställighet i en annan miljö. Vidare ansåg samordningen att det fordras ökad kunskap och aktuella arbetssätt inom kriminalvården för att uppmärksamma dessa lagöverträdare som inte har något behov av psykiatrisk vård för att kunna tillgodose deras särskilda behov (SOU 2006:91:145).

I FUB²: s (2007:7) yttrande på psykiatrisamordningens betänkande åsyftades att det finns utvecklingsstörda som har psykisk störning, men att dessa begrepp måste hållas isär. Det innebär att utvecklingsstörning inte per automatik innebär psykisk störning. FUB framställde behovet av ett alternativ till fängelsevård. Förslaget var små slutna boenden som skulle innefatta tre till fem personer enligt rekommendationerna i Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS³. Boendets struktur skulle likna hemmiljön, just för att skapa trygghet för dessa personer. FUB hävdade vidare att fängelse inte är bra lösning för personer med utvecklingsstörning. Dessutom krävde FUB att det behövs ökad kunskap och kompetens hos kriminalvårdens personal, men även förnyat arbetssätt som kan möta dessa personers behov (Ibid.).

I Socialstyrelsens (2007) yttrande på psykiatrisamordningens betänkande framfördes en oro över att inte kunna genomföra de förslag som psykiatrisamordningen framfört till socialstyrelsen. Oron gällde dels ekonomiska resurser men även önskade resurser så som kompetent personal. Socialstyrelsen instämde med psykiatrisamordningen, att personer med utvecklingsstörning inte mår bra av anstaltsmiljön så som den är idag, då det saknas resurser för att dessa personer skall få den vård och omsorg de är i behov av. Ett förslag om slutet boende har framhållits och blivit beaktat. Boendet borde byggas utifrån ett modernt rehabiliterings/habiliterings tankesätt, vara i liten skala samt geografiskt ligga nära personens hemvist, för att underlätta för personen när utskrivningen sker (Ibid.).

---

² FUB - Föreningen för Utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna

³ LSS innehåller bestämmelser om insatser för särskilt stöd och särskild service åt personer

1. med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd,
2. med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, eller
3. med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service.

En av insatserna som dessa ovan nämnda persongrupper kan ansöka om för hjälp i sin livsföring är *bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad för vuxna*, som enligt Socialstyrelsens allmänna råd och föreskrifter (SOSF 2002:9) skall vara anpassad för tre till fem personer. Insatser enligt denna lag skall ges den enskilde endast om han begär det.

5.4 Den särskilda utsattheten för lagöverträdare med utvecklingsstörning

Nedan kommer vi att beskriva den särskilda utsattheten för personer med utvecklingsstörning. Ett stort antal av dessa personer har det besvärligt att på egen hand genomföra vardagsrutiner samt har svårt att förstå sambandet mellan brottet och påföljden.

Enligt psykansvarskommittén (SOU 2002:3:261) finns det mycket som tyder på att ”gruppen” utvecklingsstörda inom kriminalvården är större än man tidigare trott. När det handlar om intagna med utvecklingsstörning är ett av problemen att personal inte alltid observerar att en intagen har en utvecklingsstörning. Detta kan dels bero på otillräckliga kunskaper, dels på att somliga personer med utvecklingsstörning själva försöker dölja sin funktionsnedsättning (SOU 2002:3:261). När det handlar om den särskilda utsattheten så har ett stort antal personer med utvecklingsstörning det besvärligt att på egen hand genomföra vardagsrutiner, men vare sig inom kriminalvården eller inom rättspsykiatri finns det tillfredsställande resurser för att ge behövlig hjälp. Miljön, både inom kriminalvården och inom rättspsykiatri är inte anpassad efter de utvecklingsstördas behov. Då åtskilliga personer med utvecklingsstörning har svårt att förstå sambandet mellan brottet och påföljden, speciellt om det har gått en tid, kan detta leda till att tiden för verkställighet uppfattas som meningslös och nedbrytande. Vidare blir personer med utvecklingsstörning ofta utnyttjade av andra intagna, vilket sedan fortsätta efter verkställigheten. Detta kan då leda till att de begår nya brottsliga handlingar (Ibid.).

Bakk och Grunewald (2004:267) menar att personer med lindrig utvecklingsstörning oftast vill ses som ”normala” och försöker dölja sitt handikapp, vilket kan leda till att de blir utnyttjade då de ofta ”vill vara med” (Ibid.). Snorre Hermansson (ref. i Carlsson 2003) specialist i rättstrygghetsfrågor, beskriver att normaliseringsprincipen ibland kan misstolkas genom man låtsas att allt är normalt, att man försöker få allt att se normalt ut. Man vill inte erkänna att personer med utvecklingsstörning begår eller utsätts för brott. Den särskilda utsattheten hos personer med utvecklingsstörning kan leda till risker som gör att de försätter sig i situationer som de inte klarar av psykiskt och/eller fysiskt. Genom att personer med lindrig utvecklingsstörning ofta försöker dölja sitt begåvningshandikapp leder detta till att ju lindrigare utvecklingsstörningen är desto mer utsatta är de (Ibid.). Enligt Bakk och Grunewald (2004:269) har lagöverträdare med utvecklingsstörning ofta själva varit utsatta för brott, där det inte skett någon ordentlig utredning och personen har inte fått någon upprättelse (Ibid.).

5.5 Brott av och påföljd för personer med utvecklingsstörning

I detta avsnitt kommer vi kort beskriva vilka brott lagöverträdare med utvecklingsstörning oftast begår samt vilka påföljderna har blivit. Vidare kommer vi att belysa att åtalsunderlåtelse ibland görs för dessa personer.

Klasén McGrath (ref. i Kanold 2004:6) menar att personer med utvecklingsstörning sällan gör sig skyldiga till planerad brottslighet, avancerade ekonomiska brott, eller brott för att exempelvis bekosta missbruk. Kanold (2004:6) beskriver vidare att mellan åren 1996 och 2001 har 174 personer som var utredda för en utvecklingsstörning förklarats skyldiga till brott. Av dessa 174 personer fick 13 stycken fängelsepåföljd i 12 till 35 månader och två stycken fängelsepåföljd i 7 till 10 år, medan 30 personer fick annan fängelsepåföljd. Exempel på de brott som dessa personer gjort sig skylliga till är: mordbrand 15 personer, våldtäkt eller grov våldtäkt 14 personer, misshandel 17 personer, sexuellt utnyttjande av minderårig 5 personer, samt rån 5 personer (Ibid.).

Bakk och Grunewald (2004:269) beskriver att åklagare ibland väljer att avstå från åtal när det gäller personer med utvecklingsstörning som begått brott, då de anser att den omsorg som kommunen tillhandahåller kan ta bättre hand om dem än kriminalvården. Ett exempel på detta beskrivs i Vårdkedjeprosjektets slutrapport (2006:40) *Framtidens vårdkedja – en motorväg med smidiga av- och påfarter* om 23-åriga Olle som har en lindrig utvecklingsstörning, en hörselskada och är i behov av undervisning i teckenspråk. Han har svårigheter att tygla sitt humör och har kognitiva sociala svårigheter. Olle har blivit sexuellt utnyttjad av båda sina föräldrar. Själv begick han flera sexuella övergrepp på andra elever redan i skolåldern, varpå han blev placerad i ett familjehem. Olle lämnades inte ensam med andra barn då han skulle kunna begå övergrepp på dem. När Olle blev äldre fick han börja i särgymnasium som han sedan blev avstängd från, då han hotat personal med kniv samt orsakat materiella skador. År 2004 fanns ingen lagstiftning som kunde begränsa Olles frihet, trots omgivningens fruktan för att Olle skulle begå övergrepp eller skador. Den kommun Olle var placerad i avsåg sig ansvaret för honom då han fyllde arton år, däremot blev han beviljad bostad med särskild service för vuxna vilket han även tidigare beviljats, men avböjt. Olle blev anmäld för endast ett fåtal brott han begått, men dessa lämnades utan åtgärd då det ansågs att allvarigare brott måste ske innan Olle kunde frihetsberövas. På grund av att anmälningarna inte ledde till något åtal blev Olle inte dömd för något (Ibid.).

Enligt Vårdkedjeprosjektets slutrapport (2006:41) är det vanligt att anmälan inte görs mot lagöverträdare med utvecklingsstörning, då man anser att dessa personer inte har förstått vad det är de har förorsakat. Trots att det hänt att personer med utvecklingsstörning begått övergrepp har ärendet lagts ned, men det är vanligt att straffet för dem som döms, blir skyddstillsyn. Rättsväsendet anser att det är kommunen som skall ta ansvar för lagöverträdare med utvecklingsstörning om insatser, exempelvis särskilt boende, enligt LSS kan komma stånd (Ibid.). Detta stöds av Rättegångsbalken:

”Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott (åtalsunderlåtelse) under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts: om psykiatrisk vård eller insatser enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade kommer till stånd. Åtal får underlåtas i andra fall än som nämns i första stycket, om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna inte heller krävs av andra skäl att åtal väcks. Lag (1997:726)” (RB 20 kap. 7 § första stycket 4 p).

5.6 Kriminalvårdens mål och resurser

Nedan kommer vi att beskriva vad fängelsepåföljd är samt redogöra för kriminalvårdens mål och resurser. Då vi ville undersöka vilka resurser kriminalvården har att rehabilitera lagöverträdare med utvecklingsstörning kan den allmänna beskrivningen angående detta vara av betydelse.

Fängelse är ett straff i form av frihetsberövande och är en påföljd i Brottsbalken BrB 1 kap 5 § (Sveriges rikets lag 2006) som ses som den mest ingripande påföljden. Kriminalvården är en statlig myndighet, det vill säga en organisation, som är ansvarig för verkställigheten av straff i fängelse och frivård samt för verksamheten vid landets häkten. I dag finns det 55 anstalter i Sverige som är slutna eller öppna med cirka 5000 intagna (Kriminalvårdens årsredovisning 2007, 2008).

Enligt Kriminalvårdens årsredovisning 2007 (2008) har svensk kriminalvård till uppgift att minska brottsligheten och öka tryggheten i samhället. Deras mål är att färre lagöverträdare skall återfalla i brott. De ska skydda samhället från brottslingar och rehabilitera interner så att de kan få bättre förutsättningar att leva ett liv utan kriminalitet efter frigivning. För att uppnå dessa mål menar kriminalvården att det finns sysselsättning och behandlingsprogram samt en chans för de intagna att utbilda sig. Sysselsättningen kan vara arbete i form av verkstads och monteringsarbeten, snickeri, städ och tvätt samt i vissa fall jord- och skogsbruk. De behandlingsprogram som finns enligt kriminalvården är bland annat IDAP⁴, ROS⁵, Våga Välja⁶ samt Brott-Brytet⁷. De intagna kan utbilda sig, vanligast förekommande är på grundskole- och gymnasienivå, men det finns även chans till arbetsmarknadsutbildning eller yrkesutbildning (Ibid.).

Cirka 9000 personer arbetar idag med kriminalvård, där de flesta arbetar som kriminalvårdare. Enligt kriminalvården (www.kriminalvarden.se) är kraven för att arbeta inom kriminalvården att personalen har en, human människosyn, psykisk stabilitet, empatisk förmåga, social kompetens, samarbetsförmåga, flexibilitet samt stresstålighet. Den som skall arbeta som kriminalvårdare bör ha en lämplig högskoleutbildning inom områden så som socialt arbete, beteendevetenskap eller samhällsvetenskap. Enligt Rikrevisionen (RiR 2004:5) är den vanligaste utbildningsbakgrunden för kriminalvårdare tvåårigt gymnasium eller kortare utbildning. Dessa får fem veckors introduktionsutbildning samt 24 veckors internutbildning. De som arbetar som frivårdsinspektörer och är verksamma inom frivården, är oftast akademiker med beteendevetenskaplig utbildning (Ibid.).

---

⁴ IDAP- *Integrated Domestic Abuse Programme*, ett behandlingsprogram för män som är dömda för att ha misshandlat eller utövat andra former av kontrollerande beteende mot sin partner eller före detta partner.

⁵ ROS- Relation och samlevnad, ett behandlingsprogram för sexualbrottsdömda män.

⁶ Våga Välja är ett behandlingsprogram för missbrukare av narkotika.

⁷ Brott-Brytet är ett allmänt kriminalitetsprogram.

6. Debatt i media

Vi har i detta kapitel valt att återge delar av debatten i media angående ämnet, då det var den som väckte vårt intresse. Då vi fann ringa forskning angående fängelsepåföljd för personer med utvecklingsstörning anser vi att medias debatt kan belysa problematiken kring fängelsepåföljd för lagöverträdare med utvecklingsstörning. I artiklarna har sakkunniga personer, bland andra rättspsykiatriker och forskare, intervjuats angående ämnet. Vi menar att det är medias bild som förmedlas till allmänheten och anser att det är relevant att omnämna den i denna uppsats.

Billinger och Ennart (2004a) nämner i sin artikel: *Sverige låser in utvecklingsstörda* att personer med utvecklingsstörning kan ha svårigheter i sin förmåga att inse att en handling får konsekvenser av olika slag, exempelvis att de kan bli inlåsta på en anstalt om de begått en kriminell handling. Författarna beskriver att det vistas ett trettiotal personer med utvecklingsstörning på anstalter, varav en del har en lindrig utvecklingsstörning motsvarande ett barns intellekt i åldern sju till tolv år. Författarna ansåg att dessa inte borde vistas på anstalt, samt att detta bryter mot FN:s minimiregler gällande personer med utvecklingsstörning då reglerna säger att dessa personer ”ska vårdas på speciella avdelningar” (Ibid.).

Billinger och Ennart (2004b) hävdar i sin artikel: *500 kan dömas varje år*, att det finns ett stort mörkertal av personer med utvecklingsstörning på anstalterna. Henrik Söderström (ref. i Billinger och Ennart 2004b) doktor i rättspsykiatri, menar att av de interner som befinner sig på anstalterna, utgör upp till tio procent personer med utvecklingsstörning.

Åberg (2005) skildrar i tidskriften: *Rätt*, bland annat en intervju med före detta fängelsechefen Ann-Britt Grünwald. Enligt denna intervju anser hon att de som får fängelsepåföljd skall kunna vistas på fängelserna under trygga former, men hon menar så är det inte. Hon beskriver att det är vanligt förkommande med både hot, våld och misshandel på fängelserna. Det har även skett ett tiotal mord inom fängelserna de senaste åren. Vidare beskrivs en forskardialog med forskare som genomfört en studie om personer med utvecklingsstörning som fått fängelsepåföljd. I sin forskning hade de intervjuat kriminalvårdare som uttalat sig om den särskilda utsattheten för personer med utvecklingsstörning och deras situation i fängelser. Det som framkom i intervjun med forskarna var att personer med utvecklingsstörning fick lida av sin fängelsevistelse, då de kan ha särskilda behov som inte blir tillgodosedda.

Funktionshindret kunde medföra att personerna inte själva klarade av att ta hand om sin hygien, vilket bidrog till att andra interner, så kallade normalbegåvade inte ville umgås med dem. Det existerade även mobbning på anstalterna. Personer med utvecklingsstörning kan även ha svårt med tidsbegreppet, då de inte har vetskap om hur länge de skall få vara där, inte heller varför de har hamnat i fängelse. En annan orsak till att dessa personer av andra interner blev dåligt bemötta kunde exempelvis vara att de talade öppet med alla om vad de gjort för brott. Ofta står deras impulsiva brottshandling lägst på rangordningen (skalan) och behandlas därefter. Verkan av detta kan då bli att de blir misshandlade (Ibid.). Det framkom även att

personal inte hade kunskaper om utvecklingsstörning, däremot om DAMP⁸, ADHD⁹ samt Asperger (Åberg 2005). Den personal som intervjuats, menade att de ansåg att utvecklingsstörda inte skall avtjäna sitt straff i fängelse utan att straffet skulle avtjänas på ett slutet boende. Personer med utvecklingsstörning har av kommunerna hjälp med resurser m.m. eftersom de ofta har särskilda behov för att klara sin dagliga livsföring. I fängelset drabbas dessa därför hårdare än normalbegåvade personer, de blir med andra ord dubbelt utsatta (Ibid.).

Hassler (2006) återger i tidskriften: *Stiljetten* en funktionsnedsatt interns situation och erfarenhet av anstaltsvården. Denne menar att det finns fler personer med psykiska funktionsnedsättningar än de med fysiska funktionsnedsättningar på anstalterna. Han menar att personer med funktionsnedsättningar inte har det lätt på anstalterna, då de ignoreras av personal samt att det är vanligt att interner utnyttjar personer med funktionsnedsättning i deras utsatta situation.

Olsson (2005a) skriver i *Kåkbladet*, vilken är en tidskrift där fängelseinterner får säga sin mening, att interner menar att personalen är för få att de inte har möjlighet att hinna följa de intagna till toaletten. De fruktar ytterligare nedskärningar av personalstyrkan. Några ansåg sig inte få ordentlig sjukvård, samt att de inte förbereds för ett liv utanför murarna (Olsson 2005b). Internerna menar även att kriminalvårdare har en hård attityd som medför till att de intagna kan bli provocerade. Utvecklingen inom kriminalvården går mot ett negativt håll (Olsson 2005c). En intern menar att, på det sätt de blir behandlade, skapas monster som släpps ut (Olsson 2005b). Ytterligare en beskrivning av interners egna situation är att, de anser att kriminalvårdare inte har den kompetens de behöver för att handlägga olika ansökningar gällande särskilda behov. De menar att det har uppstått problem med detta, men även svårigheter med att få hålla en kontakt med anhöriga per telefon. En del förändringar kommer snart att förverkligas enligt en insändare, vilka består av rökförbud inomhus, förbud mot att bära privata kläder, samt att vissa inköp begränsas (Olsson 2005d).

Enligt artikeln: *Fler i fängelse med nytt förslag* (Billinger och Ennart 2004d) menar Margareta Wihlborg, planeringschef på SiS, statens institutionsstyrelse, att om det skulle finnas slutna boenden som ett alternativ, kan domstolarna döma fler utvecklingsstörda till fängelse. Hon jämför detta med att, då SiS verkställde slutna ungdomsboenden, tiodubblades behovet av boenden så fort de öppnades. Författarna till artikeln menar att slutna boenden för 15 personer är underdimensionering, enligt flera remissinstanser.

Billinger och Ennart (2004c) beskriver i artikeln: *De utnyttjas på anstalterna*, att interner med utvecklingsstörning bland annat kan bli utstötta och utnyttjade av andra interner, utnyttjade till att smuggla in narkotika på anstalten eller förvara mobiltelefoner och annat. De kan även hamna eller riskera att hamna i farliga situationer, vilket kan leda till två val, att isolera sig själva eller att personalen måste isolera dem. I artikel skildras även ett exempel om "Björn", en person med utvecklingsstörning som fått fängelsepåföljd (Ibid.). Björn är en kille i 25-

---

⁸ *Deficits in Attention, Motor control and Perception.*

⁹ *Attention Deficit Hyperactivity Disorder.*

årsåldern och har en utvecklingsstörning med den medicinska diagnosen lindrigt mentalt retarderad. Han har inte förmågan att kunna hantera sin ilska eller kränkningar som en vuxen person normalt klarar av att hantera (Billinger och Ennart 2004c). Björn har begått ett flertal mordbränder. Han befann sig skyldig till detta och blev dömd till fängelsepåföljd i 18 månader. Vidare ansåg rättspsykiatriker samt Rättsliga rådet att Björn inte skulle dömas till fängelse då de menade att han inte passade in där. Rättsliga rådet skrev i sin granskning år 2000 att han bedömdes ha behov av särskilda omsorger. Rättspsykiatriska undersökningen visade att Björn inte hade en allvarlig psykisk störning, men däremot en lindrig utvecklingsstörning. Han har inte förmågan att inse vad det är han har gjort, vad mordbrand innebär, inte heller vilka konsekvenser det kan få för honom i och med detta brott. Därför var det rättspsykiatriska utlåtandet att Björn borde dömas till skyddstillsyn på grund av att en fängelsepåföljd skulle innebära att straffet skulle komma att drabba honom "oskäligt hårt", samt att Björns personlighetsutveckling skulle få en negativ inverkan av en fängelsepåföljd. När Björn skulle dömas av tingsrätten ansåg de att hans brott var för allvarligt för att kunna ge honom skyddstillsyn, trots att rätten tog hänsyn till att han hade en utvecklingsstörning och inte riktigt insett vad han gjort, blev domen fängelse (Ibid.).

6.1 Kritik mot kriminalvårdens mål och resurser

Vi vill nedan skildra den kritik som framkommit i media mot kriminalvårdens generella mål och resurser. Att vi vill nämna detta reportage beror på att det innehåller information om hur vistelse på anstalt kan vara. De intagna i reportaget har inte en utvecklingsstörning, men vi anser att vi kan jämföra med detta, då vi söker förståelse för situationen och dess effekter. Fängelsepåföljd kan få för lagöverträdare med utvecklingsstörning.

Den 16 april 2008 sände SVT:s Uppdrag granskning ett reportage "För säkerhetens skull" om svensk kriminalvård. Vi har nedan valt att referera till Dahlin (2008) som har skrivit artiklarna "Samhällsmedborgarna måste vakna" och "Kritik mot hårdare tag på anstalterna", utifrån det ovan nämnda reportaget. Artiklarna fanns tillgängliga på SVT:s hemsida (www.svt.se).

I artikeln: *Kritik mot hårdare tag på anstalterna* (Dahlin 2008a) beskrevs att kriminalvården den senaste tiden har satsat på säkrare anstalter och det har skurits ned på vård och resurser. Besparningar och nedskärningar tillsammans med ökade säkerhetsregler medförde att kriminalvårdsinspektör Lars-Åke Petterson sade upp sig i protest, då han menade att detta kommer att leda till en negativ utveckling som han inte vill delta i. Säkerhetsfrågan ledde till att flera fängelser utrustats med elstängsel för att förhindra intagna från att rymma. Tidigare rikspolischefen Björn Eriksson menade att det var viktigare att satsa på säkerheten och att vården därför fick komma i andra hand. Per Colliander, internationell expert i fängelsefrågor, höll inte med om inställningen, att svenska fängelser skall ha elstängsel. Enligt Colliander finns endast ett liknande fängelse med denna säkerhet och det är på Kuba, vilket han anser att Sverige inte bör efterlikna. Andrew Coyle, tidigare chef för säkerhetsfängelser i Storbritannien, ansåg att inlåsning av interner på hög säkerhetsnivå kan leda till mer skada än nytta. Han hävdade i stället att den dynamiska säkerheten är den bästa säkerheten som man bör satsa på. Detta innebär att det skall finnas en bra relation mellan personal och interner, att

personal skall vara kompetent och professionell i sitt bemötande mot intagna. Han menade vidare att en professionell personal kan känna på sig och vet när interner har något i görningen. Norges justitieminister, Knut Storberget menade att det inte är högre säkerhetsanordningar som skall till för att uppnå säkerhet på anstalter, utan det är att ge stöd och hjälp gällande utbildning, behandling, utslussning med arbetsmöjligheter, samt att ge internerna individuellt ansvar (Dahlin 2008a).

I artikeln: *Samhällsmedborgarna måste vakna* (Dahlin 2008b) beskrivs att interner anser att nya regler har försvårat för dem att hålla kontakt med anhöriga, att de inte får använda de kläder de önskar ha på sig, att speglar tagits bort, vilket de tror kan bero på att man vill avpersonifiera dem. Vidare beskrivs att de nya reglerna för intagna på slutna anstalter innebär en begränsning av vilka tidningar, böcker som tillåts läsas, begränsning av fotografier samt vykort, för de intagna. Generaldirektör för kriminalvården Lars Nylén menade att de intagna inte skall ”bo in sig” i cellen. Det har även införts ett poängsystem för ett bra uppförande på fyra anstalter, vilket kritiseras av Magnus Hörnqvist som är kriminolog vid Stockholms universitet. Han menade att detta poängsystem existerade på 1800-talet, samt att man behandlar de intagna som barn där de skall visa artighet mot personal, och visa att de kan bädda sina sängar. Ett hundra interner samt fyra personal har skrivit på ett upprop om att begränsningar och regler har gett negativa effekter. Kriminalvårdare Marcus Lundqvist skrev under detta upprop eftersom han menar att det existerar personal inom en säkerhetsgrupp som inte är lämpliga att arbeta med människor. Uppropet och kritiken mot personal har lett till ett arbete med etikfrågor, trots att chefen för denna säkerhetsgrupp, Hans-Olof Larsson, nekar till att kritiken skulle vara befogad. Det beskrivs vidare hur de prioriterade säkerhetsfrågorna medför att vård och utslussningsstöd kommer i andrahand. Ytterligare en kritik gäller att motsättningar ökar mellan interner och personal. En av de intagna på slutna anstalt, upplever det som en katastrof då han anser att de intagna inte längre har några rättigheter inne på anstalten, samt att på det sätt de blir behandlade formas de till sjuka människor som sedan skall släppas ut i samhället. En annan intagen menar att det inte talas om någon vård alls för de intagna och att medborgarna i samhället måste vakna upp och tänka efter vad de vill ha för interner som släpps ut, att de tar ställning till om de vill att interner skall ha fått vård och behandling på anstalten (Ibid.).

7. Metodavsnitt

För att få möjlighet att få vårt syfte och våra frågeställningar besvarade valde vi att göra en artikelsökning¹⁰ inom området *fängelsepåföljd för personer med utvecklingsstörning*. Det visade det sig att det fanns ringa vetenskaplig forskning om ämnet. Vidare avsåg vi att

---

¹⁰ För att sätta oss in i hur situationen kan vara för personer med utvecklingsstörning som fått fängelsepåföljd har vi gjort en artikelsökning via Gävle högskolas biblioteks databaser. Vi har dels använt oss av [Sociological Abstracts](#) samt [Social Services Abstract](#), dels har vi sökt i [Bibliotekets tidskriftsförteckning](#). Vi har vidare använt oss av sökmotorer som google och google scholar med sökord; *utvecklingsstörning, individer med utvecklingsstörning, lagöverträdare med utvecklingsstörning, fängelsepåföljd för utvecklingsstörda, utsatthet i fängelse, mentally retarded offenders, Offenders with intellectual disability, intellectual disability in prison*.

intervjua kriminalvårdspersonal, genom att tillämpa en kvalitativ metod, för att få deras bild gällande ämnet.

7.1 Kvalitativt angreppssätt

I denna studie var vår intention att intervjua kriminalvårdare via telefon för att få deras bild angående ämnet. Vidare hade vi en förhoppning om att sakkunnig personal inom justitiedepartementet ville besvara våra frågor. Vår intention var att använda en kvalitativ metod i form av halvstrukturerade intervjuer, det vill säga varken ett fritt samtal eller strikt utformat frågeformulär (Kvale 1997:32). Genom halvstrukturerade intervjuer, med en intervjuguide samt möjlighet till öppna frågor ansåg vi att vi kunde få en djupare förståelse och inifrånperspektiv av interner med utvecklingsstörning. Men då vi sände vår frågeguide i samband med förfrågan om intervju gav vi även våra respondenter valet att besvara våra frågor via e-post. Detta kunde då ses som ett strikt frågeformulär, vilket inte var vår tanke från början. Kvalitativa metoder används oftast när man söker förståelse och när man vill se ett fenomen ur olika infallsvinklar (Kvale 1997:52). Innan intervjuerna påbörjas skall man enligt Kvale (1997) ha införskaffat teoretiska kunskaper inom det område som skall studeras. Det är viktigt att den som intervjuar har en överblick över hela undersökningen innan intervjuerna inleds (Kvale 1997:92). Vi införskaffade teoretiska kunskaper genom studier av tidigare forskning, innan intervjuerna genomfördes, samt innan vi erhöll svar via e-post.

7.2 Urval och tillvägagångssätt

Vårt urval bestod av 11 stycken anstalter, vilka vi slumpmässigt valde genom att söka på kriminalvårdens hemsida (www.kriminalvarden.se) där alla landets 55 anstalter fanns med. Att vi valde 11 stycken av dessa 55 anstalter berodde på att vi ansåg att detta var ett tillräckligt antal för att få våra frågor besvarade. Vår förhoppning var att få kontakt med kriminalvårdare vid anstalterna. Därefter bestämde vi oss för att ta kontakt med två registratorer inom justitiedepartementet via deras hemsida (www.regeringen.se) för att få ökad kunskap angående fängelsepåföljd för lagöverträdare med utvecklingsstörning, samt för att få information om lagförslagen gällande alternativa slutna boenden för lagöverträdare med utvecklingsstörning verkstälts.

Inför studien skapade vi tre intervjuguider¹¹ utifrån vårt syfte och frågeställningar. Därefter sände vi en förfrågan inklusive vår intervjuguide via e-post till de 11 stycken slumpmässigt utvalda anstalterna samt till två registratorer på justitiedepartementet. Som tidigare nämnts var vår intention att genomföra telefonintervjuer för att kunna föra en dialog, men då vi befarade att endast ett fåtal respondenter ville medverka genom telefonintervju på grund av exempelvis tidsbrist, gav vi även möjlighet att besvara våra frågor via e-post. Vårt val av att tillämpa telefonintervju, samt att få våra frågor besvarade via e-post grundar sig på stora geografiska avstånd, då anstalterna är utspridda över hela landet.

---

¹¹ Se bilaga 1, 2 och 3

Vi erhöill sammanlagt fem svar från kriminalvårdsinspektörer vid de valda anstalterna på vår förfrågan om intervju, varav en meddelade att denne inte ville delta. Denne person hänvisade oss vidare till kriminalvårdens huvudkontor, som vi då sände en förfrågan till, varpå vi erhöill svar av en sakkunnig person från kriminalvårdens huvudkontor. Från justitiedepartementet erhöill vi ett svar att de inte hade möjlighet att besvara alla studenters frågor däremot hänvisades vi till deras hemsida. Därefter erhöill vi ett annat svar från en rättssakkunnig inom justitiedepartementet med löfte att denne skulle besvara våra frågor så snart som möjligt. Vi har i skrivande stund inte fått våra frågor besvarade från denne person.

De respondenter som besvarade frågorna per e-post var en sakkunnig person från kriminalvårdens huvudkontor samt två kriminalvårdsinspektörer från kriminalvårdens anstalter. Via telefonintervju besvarade två kriminalvårdsinspektörer från kriminalvårdens anstalter våra frågor. Under telefonintervjuerna fördes anteckningar. Dessa har inte transkriberats då intervjuerna inte spelades in. Vi är medvetna om att det i vårt resultat är våra tolkningar av dessa samtal som redovisas. Utifrån de svar vi erhöill valde vi att tematisera dessa utifrån vårt syfte och våra frågeställningar i vår resultatdel.

7.3 Metodproblem

Vi har inför vårt c-uppsatsarbete stött på en del problem i den metod vi valt att använda oss av. Problemen bestod i form av ringa: forskning, rapporter, studier gällande lagöverträdare med utvecklingsstörning utan psykiska eller psykiatriska problem. Problemet med telefonintervjuerna var att vi inte bandade intervjuerna, då vi inte hade tillgång till material för detta ändamål. Vi är medvetna om att detta ytterligare skapade problem då vi, trots vår ambition att korrekt återge respondenternas svar, kunde omtolka det sagda och gå miste om viktig information. Då det gällde våra svar via e-post innebar det att vi inte kunde genomföra den kvalitativa intervju på det sätt som var vår intention från början. Detta tillvägagångssätt liknar mer ett strikt frågeformulär vilket inte var vår avsikt från början. Detta medförde att vi inte kunde föra en dialog med respondenterna för att kunna reda ut eventuella oklarheter. Men vi anser dock att vi har fått våra frågor besvarade. Vi hade i vår förfrågan om intervju önskat få kontakt med kriminalvårdare, men när svaren via e-post kom var det kriminalvårdsinspektörer, samt en sakkunnig från kriminalvårdens huvudkontor som besvarat frågeformuläret. Det var även kriminalvårdsinspektörer som via telefon tog kontakt med oss för att delta i vår intervju. Av de kriminalvårdsinspektörer vi kom i kontakt med, var det endast fem som besvarade vår förfrågan, varav en respondent sade sig inte få ha egna åsikter, då denne menade att deras uppgift var att verkställa myndigheters beslut. Vårt material inte är tillräckligt omfattande för att vi skall kunna dra några generella slutsatser. I en liten studie som vår, med ett fåtal respondenter blir det svårt att kunna generalisera resultaten. Men syftet med denna studie var att utifrån kriminalvårdspersonalens bild söka förståelse för vad fängelsepåföljd för lagöverträdare med utvecklingsstörning *kan* innebära, och inte att generalisera en hel yrkeskategoris uppfattningar.

7.4 Etiska ställningstaganden

Kvale (1997) beskriver informerat samtycke, vilket innebär att informanterna samtycker till att delta i studien. Han menar vidare att forskaren bör informera respondenterna om undersökningens syfte, samt att de deltar frivilligt och att de kan avbryta intervjun när de vill. I vår förfrågan tog vi det etiska ställningstagandet om att de respondenter vi valt att kontakta skulle ges löfte om att få vara konfidentiella, att varken anstalt eller namn skulle lämnas ut i vår c-uppsats. Vi förklarade även att de svar vi mottog endast avsågs att användas i vår c-uppsats, och inte i annat syfte än det.

8. Teoretiska utgångspunkter

Vi skall nedan beskriva de teoretiska utgångspunkter vi valt att använda i vår c-uppsats. Vi anser att *normaliseringsprincipen*, och begreppet *totala institutioner* skulle vara passande att tillämpa som analysmodeller i vår uppsats.

8.1 Normaliseringsprincipen

Ericsson (2005) beskriver att redan 1949 formulerades tankar kring normaliseringsprincipen i Sverige, där den dåvarande handikapprörelsen diskuterade hur välfärd för personer med funktionshinder skulle kunna tillgodoses. En kommitté för partiellt arbetsföra tillsattes 1943 för att utreda denna fråga, där de gjorde gällande att samhället skulle vara öppet och anpassat för personer med funktionsnedsättning (Ericsson 2005). I Danmark på 1950-talet uttryckte Niels Bank Mikkelsen sin tanke om normalisering där personer med utvecklingsstörning skulle kunna leva ett så normalt liv som möjligt (Söder 2003:21a). I Sverige på 1960-talet utarbetade Bengt Nirje *normaliseringsprincipen*, och gav den en klar begreppsförklaring vad den stod för (Nirje 2003). På 1960-talet var syftet med principen att ”personer med utvecklingsstörning bör få leva utifrån sina behov och efter sin förmåga så normalt som möjligt” (citat i Nirje 2003:11) på de dåvarande institutionerna. På grund av att principen var svår att förverkliga inom institutionerna, samt att principen ledde till kritik mot dåtidens omsorg, resulterade detta i avinstitutionaliseringen. Detta medförde till att personer med utvecklingsstörning skulle få leva så normalt som möjligt ute i samhället och integreras med andra människor (Tideman 2000:52). Integreringsprincipen samt normaliseringsprincipen blev under hela 1970-talet de ledande principerna inom handikappområdet (Söder 2003:192b). Tideman (2000:52) beskriver även att den ekonomiska fördelen med insatser till personer med utvecklingsstörning i öppnare modeller än institutioner är något som sällan nämns i forskning. Det är oftast den idealistiska utvecklingen utifrån normaliseringsprincipen samt integreringsprincipen som beskrivs i forskning och inte den samhällsekonomiska fördelen med avinstitutionaliseringen (Ibid.).

Normaliseringsprincipen (Nirje 2003:91) består av åtta beståndsdelar som påvisar att personer med utvecklingsstörning skall ha rätt att uppleva:

1. En normal dygnsrytm

2. En normal veckorytm
3. En normal årsrytm
4. En normal livscykel
5. En normal självbestämmanderätt
6. De normala sexuella mönstren i sin kultur
7. De normala ekonomiska mönstren i sin kultur
8. De normala miljökraven i sitt samhälle

I Sverige har normaliseringsprincipen oftast inriktats på att samhället skall utformas så att konsekvenserna av en utvecklingsstörning inte skall vara handikappande. Att vara delaktig på lika villkor som alla medborgare skall vara möjligt även för personer med utvecklingsstörning. Nirje menar att det är viktigt att tänka på att det inte handlar om att personer med utvecklingsstörning skall bli normala utan att de skall inneha rätten till ett normalt liv (Nirje 2003:92). På 1980-talet gjordes utredningar, där det togs avstånd från normaliseringsbegreppet då det ofta missförstods som att det var personer med utvecklingsstörning som skulle normaliseras och inte miljön eller samhället (Söder 2003:192b). Istället används idag ord som ”delaktighet”, ”jämlighet” och ”självbestämmande” (Ibid.).

Enligt Vårdprojektets slutrapport (2006:72) beskrivs det att från och med år 1974 används normaliseringsprincipen gällande sjukvård och medicinsk behandling för alla interner inom kriminalvården. Detta innebär att alla interner skall ha samma rättighet till sjukvård, behandling, socialtjänst, samhällsservice som andra medborgare i samhället (Ibid.).

8.1.1 Normalitet

Enligt Tideman (2000:53) kan man i huvudsak använda sig av tre olika definitioner att se på normalitet. *Statistisk normalitet* innebär att samhället möjliggör för individen att leva ett så vanligt liv som möjligt, oberoende av om man är frisk eller sjuk, funktionshindrad eller inte funktionshindrad. Det innebär inte att den enskilde skall förändras, utan man strävar efter att miljön, livsvillkoren och omständigheterna kring personen med utvecklingsstörning ska förändras. När man talar om *normativ normalitet* eftersträvas det som ses som ”det normala” i samhället. Tankesättet bakom *individuell* eller *medicinsk normalitet* inriktar sig på att en individ är onormal. För att personen ska bli ”normal” måste denne genomgå ett normaliseringsarbete som gör att personen blir mer ”normal” i sina egenskaper och i sitt handlande (Tideman 2000).

8.1.2 Skillnader mellan det skandinaviska och amerikanska synsättet på normalisering

Tideman (2000:54) beskriver att det skandinaviska synsättet på normalisering oftast handlar om att personer med utvecklingsstörning skall ha rätt att leva så normalt som möjligt och att det skall skapas förutsättningar för detta. Premissen är inte att förändra personerna utan miljön skall göras åtkomlig. I Sverige finns exempelvis lagstiftning genom *Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade* (LSS) som innebär att även personer med svåra funktionsnedsättningar skall kunna leva så normalt som möjligt (Ibid.). De skall med andra ord ha rätt till en normal livssituation, och förutsättningar att delta med stöd av andra (Tideman 2000).

Enligt Tideman (2000:55) bygger det amerikanska synsättet på normalisering till stor del på Wolfenbergers tolkning av normalisering. Den bygger från början på det skandinaviska synsättet men lägger större vikt vid den låga status personer med utvecklingsstörning har i samhället. Utgångspunkten i tankesättet är stämplingsteorin, genom att personer med utvecklingsstörning är stigmatiserade leder detta till avvikande roller. Enligt det amerikanska synsättet på normalisering bör man undvika att sätta etiketten "utvecklingsstörda" på dessa personer samt undvika särskilda insatser för dem, då detta förstärker avvikelsen. Genom att förstärka deras roller, och öka deras status kan samhället se på dem som icke avvikande och "normala". Skillnaden mellan den skandinaviska och amerikanska tolkningen av normalisering är att i den amerikanska skall personerna "tränas" till att bli normala medan vikten i den skandinaviska tolkningen läggs på förändringar i miljön (Ibid.).

8.2 Totala institutioner

Erving Goffman skrev år 1961 boken: "*Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*", vilken blev översatt till svenska år 1973 med titeln: "*Totala institutioner. Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*". I boken beskriver Goffman den studie han genomfört om människor som befinner sig på mentalsjukhus. Syftet med denna studie var att se de intagnas värld ur ett inifrånperspektiv där Goffman hade för avsikt att iaktta de intagna patienterna, för att ta reda på vad de själva hade för social upplevelse av deras situation på en institution (Goffman 2004:7).

8.2.1 Kännetecknen

Enligt Goffman (2004:9) är en total institutions kännetecken att de intagna personerna befinner sig på institutionen ofrivilligt. Goffman benämner intagna för medlemmar, då institutionen är en organisation. Dessa medlemmar har något gemensamt, i vårt fall är de intagna inlåsta på grund av att de har brutit mot lagen och begått ett brott. En total institution symboliseras vid att de intagna avskärmats från social gemenskap med de människor som befinner sig utanför murarna. Anstalter är en total institution som omges av höga stängsel med taggtråd, låsta dörrar till rum och lokaler, och övervakning, samt bestämda rutiner och regler för de intagna (Goffman 2004:13). Goffman har funnit gemensamt kännetecken för total institution och det är att de intagnas mänskliga behov tillgodoses och hanteras genom en "byråkratisk organisation" (Goffman 2004:15).

8.2.2 Förändring av människor

Enligt Goffman är en total institution "en social hybrid" (Goffman 2004:19), med detta syftar han på att en total institution innefattar boende med gemenskap och en organisation. Goffman hävdar att denna sociala hybrid av tvångsanstalter så som bland annat fängelse förändrar människor. Goffman anser att detta är "ett naturligt experiment i manipulation av personligheten" (Goffman 2004:19). Institutioner avkläder de intagnas identitet då den intagne blir tilldelad ett nummer samt att personal tilltalar den intagne genom att säga numret. Ytterligare ett sätt att göra intagna identitetslösa kan vara att inte låta dem bära personliga kläder eller bära på personliga tillhörigheter. I de totala institutioner Goffman studerade framkom att institutionerna inte ville att de intagna skulle "bo in sig" genom att smycka sina rum med personliga ägodelar. Enligt Goffman (2004:15) råder det dessutom alltid en klyfta

mellan personal och intagna, i vårt fall mellan kriminalvårdspersonal och intagna interner. Denna klyfta kan enligt Goffman (2004) grunda sig på att internerna ofta kan känna sig underlägsna samt uppleva personalen som nedlåtande, medan personalen kan ha upplevelsen av makt samt upplevelsen av att internerna är opålitliga. Internerna bor på anstalten, medan personalen har frihet att gå hem till sin bostad samt har frihet att umgås socialt med personer utanför anstalten vilket interner har möjlighet till (Ibid:15-16).

9. Resultat

Vi skall nedan redovisa de svar vi erhållit från personal inom kriminalvårdens anstalter, samt från personal inom kriminalvårdens huvudkontor. De respondenter som besvarade våra frågor via telefonintervju, var två stycken kriminalvårdsinspektörer. De respondenter som besvarade frågorna via e-post var två stycken kriminalvårdsinspektörer samt en sakkunnig personal från kriminalvårdens huvudkontor. Vi benämner respondenterna, kriminalvårdsinspektörer samt sakkunnig personal, (KVI) respektive (SK). Vi har valt att tematisera vårt resultat utifrån vårt syfte och våra frågeställningar. Resultatet har vi relaterat till tidigare forskning. Vi kommer även att relatera till artiklar som skildrats i media.

9.1 Förekomst av interner med utvecklingsstörning

På frågan om det tidigare har existerat samt om det idag existerar interner med utvecklingsstörning på anstalter svarade tre av de fem respondenterna att de hade svårt att svara på det, då de inte med säkerhet visste om det förkom. Vi vill nämna två exempel på detta:

”Inte idag vad jag vet” (KVI).

”Sannolikt, men eftersom det inte är något man letar efter så vet jag inte antalet. En del av dessa är troligen placerade på Ro-avdelningar¹² eller liknande för att de inte fungerar på en normalavdelning” (SK).

En av respondenterna sade sig vara medveten om att det idag fanns en ”ung kille” som var lågbegåvad. Men respondenten upplevde inte att denne kille hade en utvecklingsstörning. Denna okunskap angående utvecklingsstörning beskrivs även i SOU (2002:3) med att det råder ett mörkertal gällande antalet interner med utvecklingsstörning på anstalter. Detta mörkertal kan bero på okunskap hos personalen att upptäcka detta (Ibid.). Det kan även bero på att personerna själva försöker dölja sin utvecklingsstörning (Bakk och Grunewald 2004, SOU 2002:3). Att det kan vara så beskrivs av flertalet respondenter då de menade att det var svårt att säga om det har funnits eller finns personer med utvecklingsstörning på anstalten. De flesta respondenterna hade ingen kunskap om vad begreppet utvecklingsstörning innebar. En respondent besvarade frågan med en motfråga då denne ifrågasatte vad vi menade med

---

¹² En Ro-avdelning är en lugnare avdelning med färre interner och en plats där internerna får möjlighet till enskildhet.

utvecklingsstörning? Varpå vi besvarade den frågan med att vi utgick från Kyléns (1981) kriterier samt att vi beskrev dem övergripligt. När respondenten fått klarhet gällande dessa kriterier, ansåg inte denne respondent att det fanns någon intern med utvecklingsstörning på den anstalten. Denne svarade:

”Vi har inga utvecklingsstörda här” (KVI).

Flertalet av respondenterna menade att personer som har en utvecklingsstörning, inte alltid blivit utredda, vilket innebär att de heller inte har fått någon diagnos. Detta kan leda till att utvecklingsstörningen inte uppmärksammas. Detta illustreras i nedanstående citat:

”Det har hänt att vi haft någon enstaka intagen som man skulle ha kunna bedömt som lågbegåvad. Jag tror inte vi haft någon som varit diagnostiserad som utvecklingsstörd” (KVI).

”Eftersom utvecklingstörning i sig inte räknas som en allvarlig psykisk störning, vilket är den rättspsykiatriska grunden för rättslig särbehandling. Dessutom är det så att eftersom lättare utvecklingsstörning ofta missas, de flesta tror ju att IQ är jämt fördelad över befolkningen och inte normalfördelad” (SK).

Våra respondenters svar innehöll ingen säker bekräftelse på om det på deras anstalter fanns personer med utvecklingsstörning. Detta kan vara korrekt, då det gäller deras anstalter, vilka är ett urval av hela landets 55 anstalter. Men enligt tidigare forskning (SOU:2002:3, Kanold 2004) framgår det att det förekommer lagöverträdare med utvecklingsstörning på svenska anstalter. Kanolds (2004) uppfattning är att, under åren 1996 till 2001 hade 174 personer med utvecklingsstörning förklarats skyldiga till brott. Av dessa 174 personer fick 45 personer fängelsepåföljd.

9.2 Kompetens gällande utvecklingsstörning

Då vi sökte förståelse för vilken utbildning samt kompetens kriminalvårdspersonal har gällande interner med utvecklingsstörning, framkom det att respondenterna ansåg att personal inom kriminalvården inte har någon specifik utbildning eller kompetens gällande denna funktionsnedsättning. Detta illustreras i nedanstående citat:

”Vi har inte någon särskild utbildning eller kompetens för att arbeta med dessa personer, utan bara utbildning i allmänhet.” (KVI).

”Personalen har ingen specifik utbildning i habilitering.” (SK).

”Det känns lite underligt att tänka sig utvecklingsstörda personer i fängelse. Det ställer stora krav på omvårdnad och utbildning för dem som ska arbeta med problematiken” (KVI).

Att det finns behov av utbildning gällande utvecklingsstörning skildrar Åberg (2005) då han genomfört intervjuer med forskare som studerat ämnet. Forskarna beskrev att personal inom kriminalvården inte hade kunskaper om utvecklingsstörning, däremot om DAMP, ADHD

samt Asperger (Åberg 2005). Enligt Rikrevisionen (RiR 2004: 5) är den vanligaste utbildningsbakgrunden för kriminalvårdare tvåårigt gymnasium eller kortare utbildning. Dessutom får kriminalvårdare fem veckors introduktionsutbildning samt 24 veckors internutbildning. De som däremot arbetar som frivårdsinspektörer och är verksamma inom frivården, är oftast akademiker med beteendevetenskaplig utbildning (Ibid.). Psykiatrisamordningen (SOU:2006:91) ansåg att det krävs ökad kunskap inom kriminalvården för att uppmärksamma personer med utvecklingsstörning för att kunna tillgodose deras särskilda behov (Ibid.).

9.3 Rehabilitering och resurser

Respondenterna gav olika svar gällande vilka resurser samt vilken rehabilitering som fanns tillgängliga inom anstalten. Respondenterna menade att om det skulle finnas interner med särskilda behov, sammanför man inte dem med ”vanliga” interner, utan placerar dem på särskilda avdelningar för att underlätta för dessa interner med särskilda behov. Några av respondenterna beskrev rehabilitering och resurser så här:

”Vi har arbetsträning, terapi individuellt och i grupp, psykiaterkonsult samt psykologresurs.” (KVI).

”Vi har ett ansvar att skydda den som far illa i fängelset, exempelvis genom olika riktade insatser, individuella och gruppaktiviteter. Det finns ett utbud av resurspersoner inom kriminalvården.” (KVI).

”Vi har behandling mot missbruk. Om det finns personer med särskilda behov ser vi till att de kommer på samma avdelning.” (KVI).

Ovan beskrivs allmänna resurser. Gällande mer specifika resurser ansåg respondenter att det inte fanns/finns särskilda resurser till att rehabilitera samt vårda interner med utvecklingsstörning, vilket citatet nedan belyser:

”Inga specifika resurser finns. Om deras funktionsnedsättning uppmärksammas kan de troligen få stöd under villkorlig frigivning. Bäst vore om man redan i personutredningen, eventuellt genom en så kallad § 7-undersökning¹³ kunde uppmärksamma detta.” (SK).

Detta kunde vi även utläsa i tidigare forskning där psykansvarskommittén (SOU 2002:3) beskriver att det inte finns tillfredsställande resurser för att ge behövlig hjälp inom kriminalvården. Miljön inom kriminalvården är inte anpassad efter de utvecklingsstördas behov (Ibid.). Att det finns brister angående rehabilitering och resurser beskrivs i media av Dahlin (2008a). Förr rikspolischefen Björn Erikssons hade den åsikten, att det var viktigare att satsa på säkerheten och att vården skulle få komma i andra hand (Ibid.).

Enligt en av respondenterna fanns det en ”ung kille” som var lågbegåvad. Denne fick någon form av rehabilitering, men vad som ingick i den rehabiliteringen framkom inte.

---

¹³ §7-undersökning är en liten rättspsykiatrisk undersökning.

Respondenten menade att om denne kille varit äldre, hade inga särskilda resurser funnits för honom. Respondenten sade:

”Vi har en ung kille som är med i ett ungdomsprojekt, men om han varit äldre hade det inte funnits några.” (KVI).

I kriminalvårdens årsredovisning 2007 (2008), beskrivs kriminalvårdens mål, vilket bland annat är att reducera antalet återfall i brott. Kriminalvården har som uppgift att skydda samhället från brottslingar och rehabilitera interner så att de kan få bättre förutsättningar att leva ett liv utan kriminalitet efter frigivning. För att uppnå målen menar kriminalvården att det finns sysselsättning, behandlingsprogram samt chanser för de intagna att utbilda sig (Ibid.). Vi kunde utifrån våra respondenters svar inte finna att det erhöles specifik rehabilitering för personer med utvecklingsstörning.

9.4 Konsekvenser/effekter av fängelsepåföljd

Vi var intresserade av vilken bild kriminalvårdare hade angående vilka effekter/konsekvenser fängelsepåföljd kunde få för lagöverträdare med utvecklingsstörning. En av respondenterna menade att fängelsepåföljd kunde resultera i förvirring för dessa personer. Denne beskrev:

”Det inte är lämpligt att personer med utvecklingsstörning vistas i fängelse med andra interner då situationen för dessa kan vara mycket förvirrande.” (KVI).

En annan av respondenterna menade att de konsekvenser som kunde visa sig var att andra interner kunde känna ett visst ansvar för personer de upplevde som udda. En respondent beskrev sin bild av att vistelse på anstalt kunde ge positiva effekter. Vilka dessa positiva effekter kunde vara framkom inte. Detta exemplifieras nedan:

”Det beror på hur utvecklingsstörningen tar sig uttryck. Är de aggressiva och utagerande leder det troligen till isolering och avskiljande. Är de mer udda och lite särpräglade kan de bli lite av driftkucku och då försöker man att skydda dem genom att placera dem på Ro-avdelningar. Om man bara uppmärksammar funktionsnedsättningen och anpassar kraven efter detta kan det strukturerade livet på en anstalt ge vissa positiva effekter.” (SK).

Enligt FUB (2007) kan personer med utvecklingsstörning ha särskilda behov av stöd och hjälp så som, hjälp med vardagliga rutiner, hjälp med ekonomin, trygghet av ett boende där den personliga prägeln finns så som personliga tillhörigheter, en omgivning som känner till funktionsnedsättningen, behov av professionell personal (Ibid.). I vår forskning fann vi i media en skildring om att interner endast får ha begränsat antal tillhörigheter. Lars Nylén, generaldirektör för kriminalvården (Dahlin 2008b) menar att begränsningen måste till för att inte internerna skall ha för mycket tillhörigheter, då det kan bli problem när de sedan skall förflyttas om de har ”bott in sig” i sitt rum på anstalten. Enligt Kylén (1981) är det betydelsefullt för personer med utvecklingsstörning att vistas i en stimulerande miljö med personer som vet hur de fungerar socialt och har förståelse för de särskilda behov de kan tänkas ha (Ibid.). Om dessa personer har särskilda behov men inte har tillgång till personer i

sin omgivning som har kunskap om vad utvecklingsstörning innebär, om miljön inte är stimulerande, kan detta resultera i att den personliga utvecklingen stannar upp (Kylén 1981).

En av våra respondenter hade uppfattningen att fängelsevistelsen inte är utvecklande för någon, om inte internen själv vill förändras så att denne inte återfaller i kriminalitet. Denne sade:

”Jag kan inte svara på för denna grupp, fängelse är knappast utvecklande för någon, om det inte är så att man i och med fängelsevistelsen kan bryta ett negativt beteende och ta vara på behandlingsinnehållet inom kriminalvården.” (KVI).

Större delen av respondenterna menade att det var olämpligt med fängelsepåföljd för lagöverträdare med utvecklingsstörning, då det inte finns resurser att vårda och habilitera dem och då fängelser inte är anpassat efter dessa personer. En respondent uttryckte:

”Min uppfattning är att det är olyckligt.” (SK).

Detta framkommer även i SOU 2002:3, där vi fann en beskrivning om att fängelsemiljön inte är anpassad för interner med utvecklingsstörning. Utifrån sin funktionsnedsättning kan det innebära att de inte har förmågan att inse brottets innebörd, inte heller vilka konsekvenser det kan leda till (Ibid.). Ytterligare en beskrivning gavs av media (Åberg 2005), att forskare genomfört en studie om personer med utvecklingsstörning som dömts till fängelsepåföljd. Forskarna kom fram till att interner med utvecklingsstörning har mått dåligt av anstaltsvistelsen. Fängelsemiljöns effekter/konsekvenser kunde visa på förvirring, mobbing, utfrysning samt utnyttjning. Allmänt är det hårda attityder på fängelserna mellan alla interner, vilket i sig skapar en negativ miljö för alla som vistas i den miljön (Ibid.). En interns erfarenhet är att det har ägt rum att interner med funktionsnedsättning ignoreras av kriminalvårdarna (Hassler 2006).

9.5 Alternativ till anstalt

Som tidigare nämnts är Sverige ett av få länder som dömer lagöverträdare med utvecklingsstörning till fängelse (Kanold 2005). Fyra av de fem respondenterna beskrev att det i dagsläget inte finns några alternativ till slutna anstalter. Den femte visste inte om det fanns. Vi illustrerar de fyra respondenternas svar med nedanstående citat:

”I dagsläget finns inga alternativ till fängelsepåföljd, några slutna boenden eller så, utan det man kan göra är att de placeras på särskilda avdelningar. Det bästa är att undvika just fängelsepåföljd” (KVI).

I betänkandet *Psykisk störning, brott och ansvar* (SOU 2002:3) gav psykansvarskommittén förslag på alternativ till fängelse, vilket innebar slutna boenden med max 3 till 5 boende, enligt principerna i LSS. Detta boende skulle gälla cirka 15 lagöverträdare med bland annat utvecklingsstörning. Verkställigheten för detta beräknades till en ökad årskostnad på 85 miljoner, jämfört med om dessa lagöverträdare skulle få avtjäna sin fängelsedom på de

anstalter som redan finns tillgängliga (SOU 2002:3). Om detta skulle verkställas menar Margareta Wihlborg, planeringschef på Statens institutionsstyrelse, att behovet av särskilda boenden skulle öka (Billinger och Ennart 2004d). Psykiatrisamordningen (SOU:2006:91) ansåg att det bör finnas ett alternativ till fängelse men att det är mer angeläget med ökad kunskap och aktuella arbetsätt inom kriminalvården angående dessa personer (Ibid.). Att det bör finnas alternativ till fängelsepåföljd samt att utvecklingsstörning bör uppmärksammas i ett tidigare skede, visar nedanstående citat:

”Kriminalvården kan inte bli bättre än vad det civila samhället är. Optimalt vore att utvecklingsstörning bättre uppmärksammas i skolan. Betraktandet av begåvning som att det bara skiljer sig mellan olika personers sociala förutsättningar är olyckligt. Det vi kan göra inom Kriminalvården vore att Frivården i samband med personutredningen bättre uppmärksammar dessa personer och eventuellt utreder dem. Men på något sätt är det som att KV då ska sopa upp efter samhällets tillkortakommande i övrigt. Man kan ju se det så att en del av deras brottslighet kan vara orsakat av otillräckligt stöd före brottet. Naturligtvis vore det önskvärt med större möjlighet till rättslig särbehandling.” (SK).

Respondenterna gav uttryck för att rättssystemet utdömer ett straff som anses vara den lämpligaste påföljden för dessa lagöverträdare. De framställde att:

”Jag antar att inte alla utvecklingsstörda som begår brott hamnar i fängelse utan att det är någon slags bedömning att det är den mest lämpliga påföljden.” (KVI).

”Idag döms man nog väldigt sällan till fängelse om man är utvecklingsstörd. Som huvudregel handlar det nog om insatser av mer individuell karaktär genom sociala myndigheters försorg.” (KVI).

Respondenterna menade att dessa lagöverträdare i stället kunde dömas till andra påföljder såsom skyddstillsyn, vårdvistelse, böter eller fotboja. De hade upplevelsen att personer med utvecklingsstörning får åtalsunderlåtelse på grund av sin funktionsnedsättning. Detta bekräftas med den lagparagraf som finns i Rättegångsbalken (RB 20 kap. 7§ första stycket 4 p) om att åtalsunderlåtelse kan göras om insatser enligt LSS kan komma stånd. Detta kan även relateras till exemplet ”Olle” (se avsnitt 5.5) som begått flertal brott, blev anmäld men anmälan lämnades utan åtgärd.

I vår intervjuguide ställde vi frågan angående hur normaliseringsbegreppet har nyttjats gällande lagöverträdare med utvecklingsstörning. Två av respondenterna hade ingen praktisk erfarenhet av normaliseringsprincipen, inte heller någon åsikt om det. Två besvarade inte frågan. Däremot hade en respondent en personlig åsikt om detta:

”Förutsättningen för normaliseringsprincipen är att man känner till funktionsnedsättningen. Gör man det, finns möjligheter till att finna annan påföljd än fängelse. Problemet är där utvecklingsstörningen inte är känd eller att problematiken uppmärksammas i dom termerna” (SK).

10. Analys

I detta kapitel kommer vi att analysera vårt resultat utifrån de teorier vi valt att tillämpa, nämligen *normaliseringsprincipen* samt begreppet *totala institutioner*.

10.1 Normaliseringsprincipen

Normaliseringsprincipen kan enligt Nirje (2003:171) användas som ett analysredskap för att exempelvis undersöka vad som är lämpligt för personer med utvecklingsstörning. Den kan användas som redskap för utveckling av omsorger. Man kan även analysera utvecklingsstördas sociala villkor (Ibid.). Vi har nedan valt att analysera de resultat som framkommit i vår studie om lagöverträdare med utvecklingsstörning utifrån normaliseringsprincipen.

Personer med utvecklingsstörning kan ha behov av särskilt stöd i sin vardag för att kunna leva så normalt som möjligt utifrån sina egna förutsättningar (Nirje 2003). Enligt flera av respondenterna är inte fängelsepåföljd ett lämpligt alternativ för personer med utvecklingsstörning. Vi menar utifrån respondenternas svar i relation till normaliseringsprincipen, att det kan vara svårt för interner med utvecklingsstörning att leva sitt liv så normalt som möjligt utifrån sina egna förutsättningar på anstalten. Detta grundar vi på att det inom kriminalvården inte finns resurser och kompetens att vårda och habilitera interner med utvecklingsstörning.

En respondent beskrev att en effekt som fängelsepåföljd kan få för personer med utvecklingsstörning var att dessa personer kunde bli ”driftkucku”, det vill säga mobbade. Vi tolkar detta som att, i och med personalens okunskap och ouppmärksamhet angående utvecklingsstörning får de utvecklingsstörda inte det stöd och den hjälp de är behov av för att exempelvis kunna försvara sig eller leva i en trygg miljö. Vi relaterar detta till Nirje (2003) som menar att funktionsnedsättningen inte får glömmas bort. Personer med utvecklingsstörnings sociala levnadsvillkor kan bli svaga om funktionsnedsättningen inte uppmärksammas. Det är inte personerna med utvecklingsstörning som skall normaliseras till miljön utan miljön skall anpassas till dem så de kan leva så normalt som möjligt.

Respondenterna beskrev att det inte finns några särskilda resurser för personer med utvecklingsstörning, och ingen specifik utbildning för personalen gällande utvecklingsstörning. Psykansvarskommittén (SOU 2002:3) menar även att det inte finns tillfredsställande resurser inom kriminalvården att ge erforderlig hjälp till dessa personer. I Sverige har normaliseringsprincipen oftast inriktats på att samhället skall utformas så att konsekvenserna av en utvecklingsstörning inte skall vara handikappande (Nirje 2003). Men på 1980-talet tog handikappföreningarna avstånd från normaliseringsbegreppet eftersom det ofta missuppfattades som att det var personer med utvecklingsstörning som skulle normaliseras och inte miljön eller samhället. Vi tolkar detta angående att det inte finns särskilda resurser, det vill säga att kriminalvårdare inte har någon specifik utbildning eller resurser att vårda och habilitera interner med utvecklingsstörning, utifrån den amerikanska synen på

normaliseringsprincipen. Den utgår från Wolfenbergers tolkning av normalisering (Tideman 2000:55) och innebär att man inte skall ge särskilda insatser till personer med utvecklingsstörning eller benämna dem som ”utvecklingsstörda” då detta leder till att de blir stigmatiserade och då anses som onormala.

Flera av respondenterna var av den åsikten att lagöverträdare med utvecklingsstörning oftast inte döms till fängelsepåföljd. Men i och med införandet av brottsbalken BrB 1965, kan även lagöverträdare med utvecklingsstörning dömas till påföljd som ”alla andra” (SOU 2002:3). Detta tolkar vi utifrån Tideman (2000) som beskriver *normativ normalitet*, vilket innebär att man strävar efter att nå det som ses som det ”normala” i samhället. Genom att döma lagöverträdare med utvecklingsstörning till fängelsepåföljd, gör vi den tolkningen att funktionsnedsättningen glömts bort då de genom fängelsepåföljd behandlas som andra ”normala” interner som begått brott.

Gällande förekomst av interner med utvecklingsstörning på anstalter kunde respondenterna inte med säkerhet uttala sig om detta, men att det sannolikt förkom. Däremot beskrevs det att det hade funnits interner som varit lite udda samt att det fanns en ”kille” med lågbegåvning. Vi vet inte om denne ”kille” har en utvecklingsstörning, men begreppet utvecklingsstörning innebär intellektuell funktionsnedsättning, exempelvis har personer med lindrig utvecklingsstörning en kognitiv utveckling som en 7 till 12 åring (Kylén 1981:33). Vi tolkar respondenternas svar att det är utifrån respondenternas egna värderingar och vilken bild de har av utvecklingsstörning, exempelvis kan de ha en bild av att utvecklingsstörning är en funktionsnedsättning som visar sig fysiskt, eller det kan handla om okunskap angående begreppet utvecklingsstörning då de inte hade utbildning eller kompetens att vårda interner med utvecklingsstörning. Det kan även bero på omedvetenhet hos personal då personer med utvecklingsstörning själva medvetet kan dölja sin funktionsnedsättning.

Enligt respondenterna finns det i dagsläget inga särskilda alternativ, såsom slutet boende till fängelsepåföljd. Ett förslag på slutet boende för lagöverträdare med utvecklingsstörning har lagts av psykansvarskommittén, det vill säga ett boende för max fem personer enligt principerna i LSS, med utbildad kompetent personal gällande vård av personer med utvecklingsstörning (SOU2002:3). Socialstyrelsen (2007) uttryckte en oro över vad detta skulle kunna kosta ekonomiskt, då det beräknades uppgå till en kostnadsökning på cirka 85 miljoner kronor (Ibid.).

När det gäller avinstitutionaliseringen på 60-talet skedde detta på grund av normaliseringsprincipens kritik mot dåtidens institutioner. Men det var även samhällsekonomiskt fördelaktigt med insatser till personer med utvecklingsstörning i öppnare modeller än institutioner (Tideman 2000). Bakk och Grunewald (2004) beskriver även att den växande samhällsekonomin i förening med handikappideologi och rättighetslagstiftning har medfört att personer med utvecklingsstörning inte längre lever instängda på institutioner. Om det är samhällsekonomin som styr vilka insatser som skall ges till personer med utvecklingsstörning så blir vår tolkning: att det inte är normaliseringsbegreppets innebörd som styr, utan det i dagsläget inte är ekonomiskt försvarbart att en ny form för verkställighet av

fängelse i slutet boende enligt psykansvarskommitténs förslag införs. Endast en av respondenterna uttalade sig om normaliseringsprincipen. Denne menade att förutsättningen för normaliseringsprincipen är att man känner till funktionsnedsättningen. Denne menade vidare att om man gör det, finns möjligheter till att finna annan påföljd än fängelse.

10.2 Totala institutioner

Vi skall i denna analys beskriva vårt resultat i relation till Goffmans (2004 [1961]) teori om totala institutioner.

Kriminalvårdens slutna anstalter kännetecknas av byggnader vilka omgärdas av höga stängsel med taggtråd, murar, säkerhet och kontroll. Internerna kan inte gå och komma som de vill inom anstalten, då det är låsta dörrar till de olika rummen, samt till övriga lokaler med sträng övervakning. Internerna förväntas lyda och följa de regler och rutiner som finns på anstalten (www.kriminalvarden.se). Vi relaterar detta till den bild Goffman (2004:13) har angående totala institutioner. Vidare benämner Goffman de intagna som medlemmar, samt att dessa vistas på anstalten ofrivilligt (Ibid.). Vi benämner dessa personer interner, vilka i det här fallet är lagöverträdare med utvecklingsstörning. Det gemensamma dessa lagöverträdare har med andra medinterner är att de är ofrivilligt intagna på anstalten, på grund av att de har begått ett brott och dömts till fängelsepåföljd.

Respondenterna beskrev att de inte säkert kunde säga om det fanns personer med utvecklingsstörning på deras anstalter, men att det sannolikt hade förekommit. En av respondenterna menade att de i dagsläget fanns en ung ”kille” som var lågbegåvad, vilket denne respondent inte relaterade till en utvecklingsstörning. Detta tolkar vi som att det kan finnas en okunskap bland personal inom kriminalvården om vad utvecklingsstörning innebär. Detta beskrev även respondenterna själva då de sade sig inte ha någon specifik utbildning om denna funktionsnedsättning.

Våra respondenter menade att fängelsemiljön inte är bra för interner med utvecklingsstörning. Ett exempel på detta är uttrycket att det var olyckligt med fängelsepåföljd för dessa personer, samt om interner med utvecklingsstörning var aggressiva och utagerande kunde detta leda till isolering och avskiljande, vilket generellt gäller alla interner som är aggressiva eller utagerande. Vi menar att interner med utvecklingsstörning kan agera aggressivt om de exempelvis inte har förmågan att inse varför de skall vara inlåsta i fängelset, eller varför de blir mobbade, inte heller har strategier att hantera detta bemötande. Även utvecklingsstörning kan medföra att dessa personer inte har förmåga att hantera sin ilska (Billinger och Ennart 2004c). Vi relaterar även slutna anstalter som är en organisation och interner som bor och lever på dessa slutna anstalter, till det Goffman beskriver som en ”social hybrid” (Goffman 2004:19), då han menar att en total institution både är en organisation och ett boende som består av ofrivilliga medlemmar som avpersonifieras och isoleras från samhället, han anser även att totala institutioner är ”ett naturligt experiment i manipulation av personligheten” (Goffman 2004:19). Han beskriver hur slutna institutioner så som fängelse förändrar samt experimenterar med människors personlighet. Detta då han fann att interner, inte tilläts bära

personliga kläder utan fick bära institutionens kläder, inte tilläts ha personliga tillhörigheter då internerna kunde bo in sig vilket inte fick ske, internerna blev på detta sätt avpersonifierade vilket kunde leda till en förändring av deras personlighet och identitet (Goffman 2004:19). Enligt Kylén (1981) är det viktigt att personer med utvecklingsstörning får vistas i en stimulerad miljö, för att inte den personliga utvecklingen skall stanna upp. Vi tolkar detta, att fängelsemiljön, isolering och avskiljande kan innebära att den personliga utvecklingen hos interner med utvecklingsstörning kan stagnera.

I och med inläsningen avskärmas internerna från omvärlden och från sina familjemedlemmar. Det beskrivs att det finns en skillnad mellan personal och interner, då internerna bor tillfälligt på anstalten, medan personal arbetar där. I vårt resultat beskrivs det att lagöverträdare med utvecklingsstörning dömts till flera års fängelsepåföljd (Kanold 2004:6). Det framkommer även att det är viktigt att interner med utvecklingsstörning under sin vistelse på anstalten har närhet till sin kommun och sin familj, för att internen skall kunna träffa sin familj vid permissioner, se sitt hem, samt att när internen sedan skall lämna fängelset kan det medföra en lättare utslussning (Socialstyrelsen 2007). Detta kan vi relatera till det Goffman (2004) beskriver, att det finns en klyfta mellan personal och internerna. Denna klyfta kan skildras med att personal kommer och går till och från anstalten samt att personalen inte är isolerad från omvärlden på samma sätt som internerna är, internerna är bosatta i fängelset, samt inte har kontakt med och tillgång till social samvaro utanför murarna eller samhället på samma sätt som personalen har (Ibid.).

Utifrån vårt resultat beskrivs det att personer med utvecklingsstörning kan ha särskilda behov och behov av stöd och hjälp (Nirje 2003, FUB 2007). Men flertalet av respondenterna beskrev att personal inom kriminalvården inte har någon speciell kunskap eller utbildning gällande rehabilitering av interner med utvecklingsstörning. För att dessa behov skall kunna tillgodoses, ställs det krav på personal inom kriminalvården att de bör ha en utbildning samt kompetens gällande utvecklingsstörning (SOU 2002:3). Detta beskrev även en respondent då denne sade att det ställs krav på omvårdnad, samt utbildning för den personal som skall arbeta med interner med utvecklingsstörning. Denne respondent upplevde även att det var svårt att tänka sig personer med utvecklingsstörning i fängelse. Eftersom kriminalvården är en statlig myndighet, det vill säga en organisation som utreder och handlägger interners särskilda önskemål och behov, men då det enligt interner (Dahlin 2008b) allmänt brukar krångla med hanläggning av ärenden, relaterar vi till det Goffman menar, att det finns ett gemensamt kännetecken för en total institution vilket består i att de intagnas mänskliga behov tillgodoses och hanteras genom en ”byråkratisk organisation” (Goffman 2004:15).

Goffman (2004) fann i sin studie om slutna institutioner att de intagna personerna blev avpersonifierade då de inte tilläts bära privata kläder eller fick ha tillgång till personliga tillhörigheter, samt att de intagna vid intagningen blev tilldelade ett nummer som de sedan kallades vid i stället för sitt namn. Detta kände vi igen då SVT: s uppdrag granskning (2008), visade reportaget: *för säkerhetens skull*. I reportaget nämnde en intern att de istället för att bli kallad sitt namn, blev kallad för det nummer de hade fått då de blev intagna på anstalten. Ytterligare nämndes att vissa speglar tagits bort på anstalten, vilket interner menade var att

avpersonifiera dem då de inte hade tillgång till sin egen spegelbild. Skildringen av deras upplevelse av detta blev att de var bara ett nummer, inte en person (Ibid.). Reportaget liknar därmed till stor del Goffmans teori om totala institutioner (Goffman 2004).

Dahlin (2008b), samt Olsson (2005d), beskriver de svårigheter interner uttryckt sig uppleva med att hålla kontakt med anhöriga, att handläggning av särskilda önskemål och behov kan vara problematiskt då personalen inte alltid har kompetens att sköta handlägningsärenden, samt att de fruktade nya regler om att inte längre få bära privata kläder samt begränsningar av personliga tillhörigheter. Detta kan vi relatera till Goffmans (2004) teori där samma mönster kan kännas igen då han fann att interner avpersonifierades genom att inte få bära privata kläder, samt begränsad tillgång till privata tillhörigheter. Vi tolkar detta som att, om dessa ”vanliga” interner finner svårigheter med detta, kan begränsningarna för personer med utvecklingsstörning innebära svårigheter med att hålla kontakt med sina anhöriga, men även att hävda sina rättigheter då handläggning fungerar dåligt.

11. Slutdiskussion

Det var svårt att tillämpa normaliseringsprincipen som teori i denna studie, men det vi kommit fram till är att normaliseringsprincipen i relation till kriminalvårdens hantering av interner med utvecklingsstörning, inte har beaktats så som den var avsedd till, när man inte tar hänsyn till interner med utvecklingsstörnings särskilda behov. Det är snarare den samhällsekonomiska fördelen som styr både när det gäller de som får fängelsepåföljd och när det handlar om åtalsunderlåtelse för dessa personer. Det kan anses vara det minst kostsamma alternativet. Vi menar även att det kan finnas en oro för ett begrepp (institution) som medför att det ännu inte har verkställts slutna boenden för dessa lagöverträdare.

När det gäller totala institutioner som teori var även denna svår att använda. Vi hade inte gjort vår frågeguide utifrån Goffmans teori då det inte var själva fängelset vi ville undersöka. Men vi anser att fängelsemiljön samt hanterandet av de intagna mångt och mycket fortfarande ser ut som då Goffman gjorde sin studie om totala institutioner.

Respondenterna, tidigare forskning samt media har övervägande visat på en negativ bild av mobbing, utfrysning, utnyttjade till att utföra kriminella handlingar, samt att fängelsemiljön kan vara förvirrande. Det har beskrivits att det inom kriminalvården inte finns resurser att rehabilitera lagöverträdare med utvecklingsstörning utifrån deras särskilda behov, samt att det finns brister hos personal vad gäller kompetens att vårda dessa personer. Sammanfattningsvis kan vi säga att de effekter/konsekvenser av fängelsepåföljd för dessa interner var negativa, såsom mobbing, utfrysning och att de själva inte kan inse varför de befinner sig i fängelse. Positiva effekter/konsekvenser kunde visa sig som att andra interner kunde visa ansvar för personer de upplevde som lite udda. De olika svar vi erhöll innehöll dock samma andemening att fängelse inte är ett bra alternativ som straffpåföljd, då de menade att det var olyckligt att lagöverträdare med utvecklingsstörning kunde dömas till fängelsepåföljd, samt att fängelse

knappast är utvecklande för någon om man inte kan ta till sig de rehabiliteringsresurser som erbjuds.

Vi anser att vårt syfte i och med detta resultat delvis har besvarats. Utifrån de respondenter som besvarat våra frågor har vi erhållit deras bild av hur fängelsesituationen kan se ut för lagöverträdare med utvecklingsstörning. Men vi är medvetna om att den bild vi erhållit inte kan svara för samtlig personal inom kriminalvården utan endast dem vi kommit i kontakt med.

I vårt resultat framgår att förslag har lagts fram för att dessa ovan nämnda brister skall åtgärdas. I vårt sökande efter svar på om det finns särskilda alternativ till fängelse för dessa lagöverträdare, fann vi att det i dagsläget inte finns några alternativ. Däremot finns förslag på att det bör finnas små slutna boenden likt hemmiljö för max fem personer. Detta för att lagöverträdare med utvecklingsstörning skall uppleva trygghet då en främmande miljö kan vara förvirrande. Det skall finnas personal som har utbildning samt kompetens att vårda och rehabilitera personer med utvecklingsstörning. Dessa boenden skall geografiskt sett ligga nära hemkommunen för att underlätta utslussningen för dessa personer. Vi gör den tolkningen att dessa lagöverträdare inte har fått/får de förutsättningar de har rätt till för att klara en fängelsepåföljd, då det saknas resurser, stöd, vård samt att fängelsemiljön inte visat sig vara bra för dem.

FN:s nationella minimiregler, påtalar att personer med utvecklingsstörning inte skall dömas till fängelsepåföljd, utan att de istället skall få vistas inom speciella institutioner. I exemplet om Björn, beskrivs att Björn inte har förmågan att inse vilket brott han begått, inte heller vilka konsekvenser som det skulle kunna leda till. I rättegången gavs förslag på skyddstillsyn, men då brottet var så allvarligt, det vill säga då han begått flera mordbränder, ansågs det att fängelse var det enda alternativ som var möjligt att utskippa, var att döma till fängelsepåföljd. Om björn fått ett alternativ som ett litet slutet boende med professionell kompetent personal anser vi att han kunnat få möjlighet till att öka sin insikt om vad han gjort, att det var fel att göra så, han hade kunnat få stöd, vård samt hjälp till att utifrån sina egna förutsättningar ta sitt straff.

12. Egna reflektioner

Vi är medvetna om att det inte görs någon skillnad på kön i denna studie då vi sändt våra frågor till slumpvis valda anstalter. Det framkommer inte heller om psykansvarskommittén eller psykiatrisamordningen tagit kön i beaktande. Det talas om lagöverträdare med utvecklingsstörning, men inte om de är kvinnliga eller manliga. Vi är även medvetna om att vi genom det urval vi använt oss av i vår studie har fått en ensidig bild av negativa effekter, bland annat mobbing och förvirring, utifrån tidigare forskning, media, samt kriminalvårdsinspektörer, då vi inte har fått lagöverträdare med utvecklingsstörning som dömts till straffpåföljds egen bild av situationen. Men detta var heller inte vårt syfte. I en sådan här studie kan det endast leda till en önskan om ökad förståelse för dessa personer. Vi

har granskat, studerat, analyserat det material som kommit i vår väg. Vi har tagit del av material från SOU, socialstyrelsen samt FUB. Vi undrar varför de förslag som lagts fram, tar så lång tid som flera år innan något sker. När det gäller barn skall utredning ske snabbt, men när det gäller vuxna som har ett barns intellekt finns ingen tidsbegränsning. Ett slutet boende för max fem personer och med kompetent personal har angivits som rekommendationsförslag. Detta är ett förslag som innebär att utbildad personal är kompetent att vårda dessa lagöverträdare. Men varför dröjer det så många år innan detta verkställs? Då personer med utvecklingsstörning kan ha svårt med tidsbegreppet, samt att de kan ha en oförmåga att inse brottets innebörd och dess straffpåföljd, kan vi tänka oss att de exempelvis bär på en undran över när och varför de inte får komma hem. Tidigare forskning och medias bild av vad fängelsepåföljd kan få för negativa effekter, samt att merparten av vårt resultat visade på att fängelsepåföljd inte är lämpligt är en indikation på att det bör ske en förändring. När slutet boende kommer på tal, handlar det mer om en kostnadsfråga än om vad det kan innebära för dessa personer. Kostnader bör inte styra hur straffpåföljden skall bli. Den särskilda hänsynen till lagöverträdare med utvecklingsstörning borde väga tyngre än oron över de kostnader på 85 miljoner kronor som det i så fall skulle kosta samhället.

Vår reflektion har återkommit i samma anda, det vill säga att vi förvånats över att det på svenska fängelseanstalter finns brister i form av kunskap samt kompetens som framhållits gällande lagöverträdare med utvecklingsstörning. Den märkliga förtegenhet vi möttes av i vår förfrågan, anser vi har, i och med detta, svarat för sig själv. Det finns ett dilemma och man vet inte hur det skall lösas!

Referenslista

- Bakk, A. Grunewald, K. (2004) *Omsorgsboken* Liber AB. Stockholm.
- Billinger, O. Ennart, H. (2004a). Sverige låser in utvecklingsstörda. *SvD-Svenska Dagbladet*. Publicerat: 9 november 2004. http://www.svd.se/nyheter/inrikes/artikel_174893.svd
Tillgänglig på webben: 08-05-15.
- Billinger, O. Ennart, H. (2004b). 500 kan dömas varje år. *SvD-Svenska Dagbladet*. Publicerat: 9 november 2004. http://www.svd.se/nyheter/inrikes/artikel_174894.svd Tillgänglig på webben: 08-05-15.
- Billinger, O. Ennart, H. (2004c). De utnyttjas på anstalterna. *SvD-Svenska Dagbladet*. Publicerat: 9 november 2004. http://www.svd.se/nyheter/inrikes/artikel_174895.svd
Tillgänglig på webben: 08-05-15.
- Billinger, O. Ennart, H. (2004d). Fler i fängelse med nytt förslag. *SvD-Svenska Dagbladet*. Publicerat: 10 november 2004. http://www.svd.se/nyheter/inrikes/artikel_175079.svd
Tillgänglig på webben: 08-05-15.
- Carlsson, B. (2003). *Utvecklingsstörning och rättssäkerhet, rättstrygghet*. Handikapppsykologernas yrkesförening. Lund.
- Dahlin, M (2008a). Reportage: För säkerhetens skull. *Kritik mot hårdare tag på anstalterna*. Uppdrag granskning. Publicerad 16april 2008. svt.se
<http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=91124&a=1113455> Tillgänglig på webben 08-05-15.
- Dahlin, M (2008b). Reportage: För säkerhetens skull. *Samhällsmedborgarna måste vakna*. Uppdrag granskning. Publicerad 16april 2008. svt.se
<http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=91124&a=1115780> Tillgänglig på webben 08-05-15.
- Ericsson, K (2005). Den svenska handikappsreformen och 1946 års normaliseringsprincip i: *Handicaphistorisk Tidskrift: Vägen till medborgerliga rättigheter*. Nr:13:2005, sid. 36-50.
- FUB (2007). Yttrande över nationella psykiatrisamordnarens betänkanden *Ambition* och ansvar (SOU 2006:100) och *Vård och stöd till psykiskt störda lagöverträdare* (SOU 2006:91). Riksförbundet FUB.
- Goffman, E. (2004 [1961]). *Totala institutioner*: fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor. Översättning av Göran Fredriksson. ePan. Stockholm.
- Hassler, J. (2006). Tidskrift: *Stiletten*. Organ för independent living i Sverige sedan 1986. Nr 6:2006.
- Kanold, A (2004). *Vårdens ordningar. Tvångsvård av normöverträdare med bristande begåvning*. Pedagogiska institutionen. Stockholm.
- Kanold, A (2005). *Lagöverträdare med bristande begåvning och tvångsvård*. SOR Rapport Nr 3:2005.
- Kriminalvården. www.kriminalvarden.se. Tillgänglig på webben 08-05-15.

- Kriminalvårdens årsredovisning 2007 (2008). Kriminalvården. Norrköping.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur. Lund.
- Kylén, G. (1981). *Begåvning och begåvningshandikapp*. FUB:s forskningsstiftelse ala/Hjälpmiddelsinstitutet (Handikappinstitutet).
- Nirje, B. (2003). *Normaliseringsprincipen*. Studentlitteratur, Lund.
- Olsson, H. (2005a). Artikel: Ledare. *Kåkladet. För fångars röster över murarna och ger vanliga Svenssons en inblick i fängelselivet*. Nr 1:2005. Sid 2.
- Olsson, H. (2005b). Artikel: Djuren på zoo behandlas bättre än fångarna på Kumla. *Kåkladet. För fångars röster över murarna och ger vanliga Svenssons en inblick i fängelselivet*. Nr 1:2005. Sid 18.
- Olsson, H. (2005c). Artikel: Den enda vården kriminalvården har att erbjuda idag är vanvård. Allt fler upplopp, systemet är på väg att kollapsa. *Kåkladet. För fångars röster över murarna och ger vanliga Svenssons en inblick i fängelselivet*. Nr 1:2005. Sid 6.
- Olsson, H. (2005d). Artikel: Varning för Gävlesbehandlingsavdelning. Fångarna känner sig lurade av anstalten. *Kåkladet. För fångars röster över murarna och ger vanliga Svenssons en inblick i fängelselivet*. Nr 1:2005. Sid 15.
- RiR. Riksrevisionen (2004: 5) *Återfall i brott eller anpassning i samhället – uppföljning av kriminalvårdens klienter*.
<http://www.riksrevisionen.se/templates/OpenDocument.aspx?documentid=4199> Tillgänglig på Webben: 08-05-03.
- Socialstyrelsen (2007) yttrande över nationella psykiatrisamordnarens betänkanden *Ambition och ansvar*.
- SOU (2002:3). *Psykisk störning, brott och ansvar*. Betänkande från Psykansvarskommittén, Statens offentliga utredningar.
- SOU (2006:91). *Vård och stöd till psykiskt störda lagöverträdare*. Betänkande från Nationell psykiatrisamordning, Statens offentliga utredningar.
- Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners.
http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp34.htm Tillgänglig på webben:08-03-06.
- Sveriges rikes lag (2006). Nordstedts juridik. Stockholm.
- Söder, M (2003a) Bakgrund kapitel 1, ingår i: Nirje, B (red). *Normaliseringsprincipen* Studentlitteratur. Lund.
- Söder, M. 2003b) Normalisering, handikappolitik och forskning kapitel 9, ingår i: Nirje, B (red). *Normaliseringsprincipen* Studentlitteratur. Lund.

Tideman, M. (2000) *Normalisering och kategorisering. Om handikappideologi och välfärdspolitik i teori och praktik för personer med utvecklingsstörning*. Studentlitteratur. Lund.

Uppdrag granskning. Reportage: *För säkerhetens skull*. Sändes av SVT 2008-04-16.

Vårdkedjeprosjektets slutrapport (2006). *Framtidens vårdkedja – en motorväg med smidiga av- och påfarter*. NU-sjukvården norra Älvsborgs länssjukhus. Psykiatriska kliniken – vårdkedjeprosjektet.

Åberg, J (2005). Tidskrift: *Rätt*. Tidskrift om rättssäkerhet, rättskipning, rättvisa och rättigheter. Nr 1:2005.

Bilaga 1

Till justitiedepartementet

Hej vi är två kvinnor som går tredje året på sociala omsorgsprogrammet vid Gävle högskola. Vi skriver en c-uppsats om personer med utvecklingsstörning som döms till fängelsepåföljd. Vi är i behov av information och vill ställa tretton frågor gällande detta ämne, och det tar inte lång tid. Vi önskar komma i kontakt med någon som kan besvara det vi behöver veta. Tiden går fort och vi önskar veta om det finns möjlighet att få information och vem som vi kan kontakta eller som kan kontakta oss, så kan vi e-posta frågorna eller ta dem per telefon. MVH
Terese Magnusson och Marie Nyström telefon xxx e-postadress: xxx

Frågeguide

1. Har det hänt att personer med utvecklingsstörning har fått vistats på anstalt på grund av fängelsepåföljd?
2. Av de interner som finns i dag, finns det personer med utvecklingsstörning bland dem?
Om det gör det, hur många är de?
3. Vilken utbildning/kompetens har personalen att vårda och habilitera personer med utvecklingsstörning?
4. Vad finns det för habiliteringsresurser till dessa personer och hur används de?
5. Vilka särskilda effekter/konsekvenser kan fängelsepåföljd få för personer med utvecklingsstörning ?
6. Om det skulle ha negativa effekter/konsekvenser för dessa personer, vad gör ni i så fall åt det?
8. Hur anser ni att normaliseringsbegreppet har nyttjats gällande personer med utvecklingsstörning? (gällande dessa lagöverträdare)
9. Finns det i dagsläget andra alternativ till öppna och slutna anstalter för dessa lagöverträdare?
Om så är fallet, kan ni ge något exempel, och hur många alternativ finns det?
10. Vad anser ni om att personer med utvecklingsstörning kan få fängelsepåföljd och bli inlåsta på anstalter.
11. Är det något ni skulle vilja förändra/ändra på? I så fall vad?
12. Så som vi har förstått är Sverige idag ett av få länder som dömer personer med utvecklingsstörning till fängelse, stämmer det?
13. Anser ni att detta strider mot FN: s minimiregler? (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners: ”fångar som är mentalt abnorma skall hållas under observation och behandlas vid speciella institutioner under medicinsk ledning”)
Om ni anser det: varför och på vilket sätt?
Om ni inte anser det: varför inte?

Bilaga 2

Till kriminalvårdens anstalter

Hej! Vi är två kvinnor som går vårt tredje år i det sociala omsorgsprogrammet vid Gävle högskola. Inför vår C-uppsats som skall handla om fängelsepåföljd för personer med utvecklingsstörning har vi några intervjufrågor och är därför i behov av övergripande information om det. Vi skulle vara väldigt tacksamma om vi fick ställa några frågor till två kriminalvårdare som antingen kan besvara frågorna per e-post, eller per telefon. De svar vi får tänker vi endast använda i vårt uppsatsskrivande och då helt anonymt, vilket innebär att vi varken utelämnar namnet på anstalt eller personens namn.

Om det finns möjlighet för er att delta i denna intervju går det bra att lämna ett telefonnummer som vi kan nå er på, dag och tid. Intervjun tar inte lång tid och det är endast de nedanstående frågor vi önskar tala om. Det går även att besvara frågorna per e-post till nedanstående adress. Vi hoppas på ert deltagande då det är viktigt för oss för att vi skall kunna genomföra vår C-uppsats. Tack på förhand! Med vänliga hälsningar Terese Magnusson och Marie Nyström. Tel: xxx e-postadress: xxx

Frågeguide

1. Har det hänt att personer med utvecklingsstörning har fått vistats här på grund av fängelsepåföljd?
2. Av de interner som finns här i dag, finns det personer med utvecklingsstörning bland dem? Om det gör det, hur många är de?
3. Vilken utbildning/kompetens har ni att vårda och habilitera personer med utvecklingsstörning?
4. Vad har ni för habiliteringsresurser och hur används de?
5. Vilka särskilda effekter kan fängelsepåföljd få för personer med utvecklingsstörning då de sammanförs med andra ”normalbegåvade interner”?
6. Vilka särskilda effekter kan fängelsepåföljd få för personer med utvecklingsstörning i övrigt?
7. Om det skulle ha negativa effekter för dessa personer, vad gör ni i så fall åt det?
8. Hur anser ni att normaliseringsbegreppet har nyttjats gällande personer med utvecklingsstörning?
9. Finns det i dagsläget andra alternativ till slutna anstalter för dessa lagöverträdare? Om så är fallet, vilka är de och hur många finns det?
10. Vad anser ni om att personer med utvecklingsstörning kan få fängelsepåföljd och bli inlåsta på anstalter.
11. Är det något ni personligen skulle vilja förändra/ändra på? I så fall vad?
12. Vet ni om att Sverige idag är ett av få länder som dömer personer med utvecklingsstörning till fängelse, samt att detta strider mot FN: s minimiregler (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners).
13. Att Sverige bryter mot detta, vad anser ni om det?

Bilaga 3

Till kriminalvårdens huvudkontor.

Hej!

Vi är två kvinnor som går vårt tredje år i det sociala omsorgsprogrammet vid Gävle högskola. Inför vår C-uppsats som skall handla om fängelsepåföljd för personer med utvecklingsstörning har vi några intervjufrågor och är därför i behov av övergripande information om det. Vi skulle vara väldigt tacksamma om vi fick ställa några frågor till er, där ni antingen kan besvara frågorna per e-post, eller per telefon. De svar vi får avser vi att endast använda i vårt uppsatsskrivande och det är anonymt. Intervjun tar inte lång tid och det är endast nedanstående frågor vi önskar tala om. Det går bra att lämna ett telefonnummer som vi kan nå er på, dag och tid. Det går även att besvara frågorna per e-post till nedanstående adress. Vi hoppas på ert deltagande då det är viktigt för oss för att vi skall kunna genomföra vår C-uppsats. Tack på förhand! Med vänliga hälsningar Terese Magnusson och Marie Nyström. Tel: xxx e-postadress: xxx

Med begreppet utvecklingsstörning menar vi personer som har IQ under 70, och har ett intellektuellt handikapp, där tankeförmågan vid måttlig utvecklingsstörning är som en 4 till 7åring och vid lindrig utvecklingsstörning som en 7 till 12åring.

Frågeguide

1. Har det hänt att personer med utvecklingsstörning har fått vistats på anstalt på grund av fängelsepåföljd?
2. Av de interner som finns i dag, finns det personer med utvecklingsstörning bland dem? Om det gör det, hur många är de?
3. Vilken utbildning/kompetens har personalen att vårda och habilitera personer med utvecklingsstörning?
4. Vad finns det för habiliteringsresurser till dessa personer och hur används de?
5. Vilka särskilda effekter/konsekvenser kan fängelsepåföljd få för personer med utvecklingsstörning ?
6. Om det skulle ha negativa effekter/konsekvenser för dessa personer, vad gör ni i så fall åt det?
8. Hur anser ni att normaliseringsbegreppet har nyttjats gällande personer med utvecklingsstörning?
9. Finns det i dagsläget andra alternativ till öppna och slutna anstalter för dessa lagöverträdare?
Om så är fallet, vilka är de och hur många alternativ finns det?
10. Vad anser ni om att personer med utvecklingsstörning kan få fängelsepåföljd och bli inlåsta på anstalter.
11. Är det något ni skulle vilja förändra/ändra på? I så fall vad?
12. Så som vi har förstått är Sverige idag ett av få länder som dömer personer med utvecklingsstörning till fängelse, stämmer det?
13. Anser ni att detta strider mot FN: s minimiregler? (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners: ”**fångar som är mentalt abnorma skall hållas under observation och behandlas vid speciella institutioner under medicinsk ledning**”)
Om ni anser det: varför och på vilket sätt?
Om ni inte anser det: varför inte?